

The Kielce veterans of the Polish-Soviet war – victims of the Katyn Massacre

Marek Jończyk

Institute of National Remembrance, Poland

ABSTRACT

The Katyn Massacre, which was a war crime, crime of genocide and crime against humanity, took at least 21 857 victims. The murdered were Polish citizens captured or arrested after the Soviet Union's invasion of Poland on 17 September 1939. They were held in the NKVD camps in Kozelsk, Ostashkov and Starobelsk and in prisons in Western Ukraine and Belarus. In the spring of 1940 they were murdered by the Soviets. Among the victims were 2354 people connected with the pre-war Kielce voivodeship. The paper presents the biographical notes of twenty victims connected with the Kielce region. Fifteen of them were imprisoned in the above mentioned camps. Another five are victims of crimes from the so-called Ukrainian Katyn List. Apart from officers in the regular service and policemen, the murdered included representatives of the social elite. Among them were civil servants, educators, physicians, pharmacists, engineers, members of the landed gentry, lawyers, foresters, merchants and clergymen. All of them, as reserve officers, defended Poland against the Soviets in 1939. They paid the highest price for it. The paper analyses the material which shows that veterans of the Polish-Bolshevik war constituted a high percentage among the victims of the Soviet crime.

KEYWORDS

Katyn, the Katyn massacre, Polish-Bolshevik war, Volunteer Army, Polish army, soldiers, officers, policemen, veterans, intelligence

Kieleccy Katyńscy – weterani wojny polsko-bolszewickiej

Marek Jończyk

Instytut Pamięci Narodowej, Polska

STRESZCZENIE

Zbrodnia Katyńska, będąca zbrodnią wojenną, zbrodnią ludobójstwa i zbrodnią przeciwko ludzkości, pochłonęła co najmniej 21 857 ofiar. Zamordowanymi byli obywatele polscy wzięci do niewoli lub aresztowani po agresji ZSRS na Polskę rozpoczętej 17 września 1939 roku. Osadzono ich w obozach NKWD w Kozielsku, Ostaszkwie i Starobielsku oraz w więzieniach na zachodniej Ukrainie i Białorusi. Zostali zamordowani przez Sowieców wiosną 1940 roku. Wśród ofiar znajdowały się 2354 osoby związane z przedwojennym województwem kieleckim. Wysoki odsetek wśród ofiar stanowili weterani wojny polsko-bolszewickiej. Wśród jeńców wymienionych obozów związanych z Kielecczyną było co najmniej 383 żołnierzy walczących z Sowiecami w 1920 roku. Z liczby tej 114 osadzonych w Kozielsku zabito i pogrzebano w Katyniu, 115 ze Starobielska zamordowano i pochowano w Charkowie, a 154 z Ostaszkowa zabito w Kalininie i pogrzebano w Miednoje. W artykule zaprezentowano biografie dwudziestu ofiar związanych z Kielecczyną, w tym piętnastu jeńców wymienionych obozów. Kolejnych pięciu to ofiary zbrodni z Ukrainńskiej Listy Katyńskiej. Wśród zamordowanych obok oficerów służby stałej i policjantów znaleźli się przedstawiciele szeroko pojętej polskiej inteligencji: urzędnicy, nauczyciele, lekarze, farmaceuci, inżynierowie, ziemianie, prawnicy, leśnicy, kupcy oraz duchowni. Wszyscy oni jako oficerowie rezerwy bronili Polski przed Sowiecami w 1939 roku. Zapłacili za to cenę najwyższą. Jednym z powodów skazania ich na śmierć było prawdopodobnie zaangażowanie w walkę przeciwko bolszewikom w 1920 roku.

SŁOWA KLUCZOWE

Katyn, zbrodnia katyńska, wojna polsko-bolszewicka, Armia Ochotnicza, Wojsko Polskie, żołnierze, oficerowie, policjanci, weterani, inteligencja

Zbrodnia Katyńska skłania do niezwykle głębokich refleksji. Jest jednym z najtragiczniejszych wydarzeń w relacjach polsko-rosyjskich na przestrzeni ostatniego wieku. Hekatomba, w której zginęło co najmniej 21 857 osób, przedstawiciele polskiej elity intelektualnej, była zbrodnią bez precedensu¹. Wpłynęła w znaczący sposób na relacje między obu państwami. Spośród 250 tysięcy polskich jeńców przebywających po 17 września 1939 roku w niewoli sowieckiej oraz tysięcy aresztowanych obywateli polskich na zajętych przez Sowieców Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej przedstawiciele najwyższych władz Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich skazali na śmierć 25 700 osób. Byli wśród nich jeńcy trzech obozów specjalnych: w Kozielsku, Starobielsku i Ostaszkowie, oraz osadzeni w więzieniach NKWD na zachodniej Białorusi i zachodniej Ukrainie. Miejscem śmierci i pochówku jeńców z Kozielska był Katyń, od którego cała zbrodnia po ujawnieniu miejsca pogrzebania ofiar w 1943 roku wzięła swoją nazwę. Jeńców starobielskich zabito w Charkowie i tam pogrzebano. Osadzonych w Ostaszkowie zgładzono w Kalininie i zakopano w Miednoje². Obywateli polskich z Ukraińskiej Listy Katyńskiej mordowano w Kijowie, Charkowie i Chersoniu. Część z nich pogrzebano w podkijowskiej Bykowni³. Najmniej wiadomo na temat losu osadzonych na

¹ Liczba ofiar Zbrodni Katyńskiej do dziś jest tematem badań. Według większości badaczy wynosi ona 21 857 osób. Odpowiednio: w Katyniu zamordowano 4421, w Charkowie – 3820, w Kalininie – 6311 osób. Kolejnych 7305 zamordowanych to osadzeni w więzieniach NKWD na zachodniej Białorusi i zachodniej Ukrainie, zob.: *Notatka przewodniczącego KGB ZSRR A. Szelepina do Prezesa Rady Ministrów ZSRR N. Chruszczowa z propozycją zniszczenia akt ewidencyjnych wymordowanych w 1940 r. polskich jeńców wojennych, Moskwa 9 marzec 1959*, [w:] *Katyn. Dokumenty zbrodni*, t. 2. *Zagłada marzec – czerwiec 1940*, red. W. Materski, B. Woszczyński, Warszawa 1998, s. 416-420.

² Zbrodnia Katyńska doczekała się na przestrzeni ostatnich lat obszernej literatury przedmiotu. Zob. m.in.: M. Harz, *Bibliografia zbrodni katyńskiej. Materiały z lat 1943-1993*, Warszawa 1993; *Katyn. Dokumenty zbrodni*, t. 1-4, Warszawa 1995-2006; N. Lebediewa, *Katyn. Zbrodnia przeciwko ludzkości*, Warszawa 1997; *Charków. Księga Cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego*, red. J. Tucholski, W. K. Roman, Warszawa 2003; *Katyn. Księga Cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego*, red. J. Snitko-Rzeszut, Warszawa 2000; *Miednoje. Księga Cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego*, t. 1-2, red. Z. Gajowniczek, B. Gronek, Warszawa 2006; *Polski Cmentarz Wojenny Kijów-Bykownia. Księga Cmentarna*, t. 1, t. 5-6, red. A. K. Kunert, Warszawa 2015; *Lista Katyńska. Jeńcy obozów Kozielsk – Ostaszków – Starobielsk zaginieli w Rosji Sowieckiej*, oprac. A. Moszyński, Warszawa 1989; *Represje sowieckie wobec Polaków i obywateli polskich*, red. S. Ciesielski, W. Majerski, A. Paczkowski, Warszawa 2002; J. Tucholski, *Mord w Katyniu*, Warszawa 1991; *Zbrodnia Katyńska. Droga do prawdy. Historia. Archeologia. Kryminalistyka. Polityka. Prawo*, red. M. Tarczyński, Warszawa 1992; J. Łojek, *Dzieje sprawy Katynia*, Białystok 1989; C. Madajczyk, *Dramat katyński*, Warszawa 1989; S. Jaczyński, *Zagłada oficerów Wojska Polskiego na Wschodzie. Wrzesień 1939 – Maj 1940*, Warszawa 2000; *Zbrodnia Katyńska. W kręgu prawdy i kłamstwa*, red. S. Kalbarczyk, Warszawa 2010; Z. J. Peszkowski, S. Z. Zdrojewski, *Świętokrzyskie w grobach Katynia*, Opole-Łódź-Kielce 1999.

³ *Listy katyńskiej ciąg dalszy. Straceni na Ukrainie. Lista obywateli polskich zamordowanych na Ukrainie na podstawie decyzji Biura Politycznego WKP(b) i naczelnych władz państwowych ZSRR z 5 marca 1940 r.*, „Zeszyty Katyńskie” 1994, nr 4; *Ukraiński ślad Katynia*, red. Z. Gajowniczek, Warszawa 1995; A. Przewoźnik, J. Adamska, *Katyn. Zbrodnia. Prawda. Pamięć*, Warszawa 2010, s. 549-550; A. Kola, *Prace archeologiczno-ekshumacyjne grobów polskich ofiar, z tzw. ukraińskiej listy katyńskiej na cmentarzu NKWD w Kijowie-Bykowni*, [w:] *Polski Cmentarz Wojenny Kijów-Bykownia. Księga Cmentarna*, t. 1, red. A. K. Kunert, Warszawa 2015, s. 29-84.

zachodniej Białorusi. Do dziś nie są znane nazwiska i miejsca pochówku 3870 osób z Białoruskiej Listy Katyńskiej. Prawdopodobnie zostali oni zamordowani w siedzibie mińskiego NKWD, a następnie pogrzebani w Kuropatach koło Mińska⁴.

Z prawnego punktu widzenia Zbrodnia Katyńska jest jednocześnie zbrodnią wojenną i zbrodnią przeciwko ludzkości. Jej ofiarami padli bowiem zarówno jeńcy wojenni, jak i cywile – zamordowani z przyczyn politycznych. Jest też ludobójstwem, gdyż zabici byli członkami określonej grupy narodowościowej. Celem Sowietów zaś było wyniszczenie tejże grupy, co mieści się w pojęciu ludobójstwa⁵.

Mimo upływu 80 lat zbrodnie nigdy nie została osądzona. Nigdy też władze ZSRS ani rząd rosyjski oficjalnie nie przyznali się do jej popełnienia. Strona rosyjska po umorzeniu śledztwa w 2004 roku uznała zbrodnię nie za ludobójstwo, lecz za mord, którego ściganie uległo przedawnieniu. Ciągłe też mamy do czynienia z relatywizacją Zbrodni Katyńskiej, a nawet coraz częstszymi próbami negocjowania sowieckiej odpowiedzialności i powrotu do retoryki niemieckiego sprawstwa zbrodni⁶.

Straty wynikające ze Zbrodni Katyńskiej dotyczyły również ziemi świętokrzyskiej. Według aktualnego stanu wiedzy, głównie rezultatów prac ks. Zdzisława Peszkowskiego i Stanisława Zdrojewskiego, liczba ofiar z terenów przedwojennego województwa kieleckiego wynosi 2354 osoby⁷, co sytuuje Kielecczyznę na piątym miejscu wśród 16 województw II Rzeczypospolitej Polskiej. Stanowi to 11 procent ogółu ofiar. Wśród zabitych można odnaleźć między innymi: 736 policjantów, 700 urzędników, 314 oficerów i żołnierzy służby stałej, 313 nauczycieli, 118 inżynierów, 88 lekarzy medycyny, 62 ziemian, 45 prawników, 43 leśników, 39 techników, 37 kupców, 28 rolników, 22 artystów, 21 robotników, 13 księży, 12 farmaceutów

⁴ S. Kalbarczyk, *Przedmioty odnalezione w Bykowni i Kuropatach świadczą o polskości ofiar*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2007, nr 10-11, s. 47-55; M. Blombergowa, *Katyń i Kuropaty: dwa cmentarzyska, wspólny problem*, „Zeszyty Katyńskie” 1996, nr 6, s. 196-197; D. Boćkowski, *Kuropaty – białoruski Katyń?*, „Zeszyty Katyńskie” 2002, nr 15, s. 61-65; S. Kalbarczyk, *Białoruska lista katyńska – brakujący element prawdy o zbrodni katyńskiej*, „Zeszyty Katyńskie” 2008, nr 23, s. 136 i nn.

⁵ M. Kuźniar-Plota, *Kwalifikacja prawna Zbrodni Katyńskiej – wybrane zagadnienia*, [w:] *Zbrodnia katyńska. W kręgu prawdy i kłamstwa...*, op. cit., s. 42-51; Z. Galicki, *Zbrodnie przeciwko jeńcom wojennym w świetle prawa międzynarodowego (ze szczególnym uwzględnieniem jeńców polskich w Związku Sowieckim)*, „Zeszyty Katyńskie” 1992, nr 2, s. 400-410; A. Kostrzewski, *Aspekt prawny zbrodni katyńskiej*, „Zeszyty Katyńskie” 2005, nr 20, s. 58-65; W. Materski, *Polskie śledztwo w sprawie zbrodni katyńskiej*, ibidem, s. 65-68; S. Kalbarczyk, *Przyczynki prawnicze do dziejów sprawy katyńskiej*, „Zeszyty Katyńskie” 2006, nr 21, s. 28-39.

⁶ I. Jazborowska, A. Jabłokow, J. Zoria, *Katyń. Zbrodnia chroniona tajemnicą państwową*, Warszawa 1998; I. Jazborowska, *Kierunki i poglądy w historiografii rosyjskiej w sprawie zbrodni katyńskiej*, „Zeszyty Katyńskie” 2007, nr 22, s. 46-58; A. Pamiatnych, *Sprawa katyńska w Związku Radzieckim i w Federacji Rosyjskiej. Wokół śledztwa oficjalnego i poza nim*, ibidem, s. 59-68; T. Rawski, *Muchinowska wizja Polski i zbrodni katyńskiej*, ibidem, s. 69-78; W. Wasilewski, *Związek Sowiecki wobec podejmowania sprawy Katynia w Wielkiej Brytanii*, ibidem, s. 79-97; I. Jazborowska, *Katyńska konfrontacja historii i polityki w Rosji*, „Zeszyty Katyńskie” 2008, nr 23, s. 132-134; W. Wasilewski, *Antypolski aktywista*. Rec. pracy: Muchin Jurij. *Uroki Wielkiej Orliejczyzny*, Moskwa 2010, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2010, nr 12, s. 113-115.

⁷ Szeroko na ten temat: Z. J. Peszkowski, S. Z. Zdrojewski, *Świętokrzyskie w grobach...*, op. cit., s. 23-28, 114-120.

i 3 dziennikarzy⁸. Zbrodnia Katyńska była więc ciosem wymierzonym w polską inteligencję – najbardziej wartościową część polskiego społeczeństwa, decydującą o jego jakości i przyszłości.

Wśród kieleckich Katyńczyków wysoki odsetek stanowią weterani wojny polsko-bolszewickiej. Analiza Ksiąg Cmentarnych Polskich Cmentarzy Wojennych w Charkowie, Katyniu i Miednoje wykazała, że zdecydowana większość ofiar zbrodni (urodzonych do początku XX wieku) odpierała najazd bolszewicki na Polskę w 1920 roku. W grupie jeńców trzech obozów specjalnych NKWD, którzy związani byli z przedwojenną Kielecczyną, znajdowało się co najmniej 383 żołnierzy z 1920 roku. Przy czym 114 spośród nich to jeńcy z Kozielska zamordowani w Katyniu. Kolejnych 115 to jeńcy ze Starobielska zabici w Charkowie. Największą grupę, bo aż 154 weteranów, stanowili jeńcy obozu ostaszkowskiego, zgładzeni następnie w Kalininie.

Analiza materiału wykazała, że w gronie walczących w latach 1919-1920 znaleźli się weterani I wojny światowej, legionści, uczestnicy walk na Ukrainie, w Wielkopolsce i na Śląsku – dla nich batalia z Rosją Sowiecką była kolejnym etapem walk o wolność i niepodległość Polski. Obok nich można odnaleźć młodych, a nawet bardzo młodych ludzi, dla których wojna była zupełnie nowym doświadczeniem. Mowa tutaj o urodzonych na początku XX wieku ochotnikach, często nastoletnich uczniach, studentach i harcerzach walczących w szeregach Armii Ochotniczej. Została ona utworzona na mocy decyzji Rady Obrony Państwa z 1 lipca 1920 roku. Na jej czele, jako generalny inspektor, stanął gen. Józef Haller. Do 30 września 1920 roku w szeregi armii wstąpiło 105 tysięcy ochotników⁹. Wśród ośmiu okręgowych inspektoratów Armii Ochotniczej znalazł się Okręgowy Inspektorat Armii Ochotniczej na Okręg Generalny „Kielce”. W składzie armii utworzono kilka jednostek rekrutujących ochotników z Kielecczyny. Były to: 203 Pułk Strzelecki w Radomiu, 204 Pułk Piechoty w Kielcach, 208 Pułk Piechoty w Olkuszu, 209 Pułk Piechoty w Opatowie, 211 Pułk Piechoty w Sosnowcu, 224 Pułk Piechoty w Ostrowcu, 225 Pułk Piechoty w Miechowie, 227 Pułk Piechoty w Częstochowie, 206 Pułk Ułanów sformowany w Będzinie przez Szwadron Zapasowy 6 Pułku Ułanów oraz Ochotniczy Batalion Wartowniczy w Kielcach. Wśród ochotników można odnaleźć również kieleckich

⁸ M. Jończyk, *Zbrodnia Katyńska i represje sowieckie wobec Polaków z regionu świętokrzyskiego w 1940 r. Stan badań i postulaty*, [w:] *Z dziejów policji polskiej w latach 1919-1945*, red. E. Majcher-Ociesa, Kielce 2010, s. 187-207.

⁹ Szeroko na temat Armii Ochotniczej i działaniach na terenie woj. kieleckiego: M. B. Markowski, *Spoleczeństwo województwa kieleckiego wobec wojny polsko-bolszewickiej 1919-1920*, Kielce 1998, s. 54-105, 160-169; J. Odziemkowski, *Bitwa warszawska 1920*, Warszawa 1990, s. 10; B. Spychała, *Duszpasterstwo wojskowe w Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1987, s. 16-44; *Obrona Państwa w 1920 roku. Księga sprawozdawczo-pamiątkowa Generalnego Inspektoratu Armii Ochotniczej i Obywatelskich Komitetów Obrony Państwa*, red. W. Ścibor-Rylski, Warszawa 1923, s. 379-381, 387-395, 415-417; W. Oleksiewicz, *Chłopi i ruch ludowy w obronie niepodległości Polski w 1920 roku*, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” 1992, s. 19-29; J. Odziemkowski, *Wies i armia w II Rzeczypospolitej*, Wrocław-Lódź 1988, s. 7-8; R. Mazur, *Harcerstwo męskie na Kielecczyźnie w latach 1912-1939*, [w:] *Z dziejów harcerstwa na Kielecczyźnie 1912-1982*, red. A. Rembalski, Kielce-Sielpia 1982, s. 65; „Gazeta Kielecka” 1920, nr 154, 182, 183.

funkcjonariuszy Policji Państwowej, walczących w szeregach 213 Ochotniczego Policyjnego Pułku Piechoty. Do końca sierpnia 1920 roku w całym województwie kieleckim odnotowano 11 184 zgłoszenia ochotników¹⁰.

Należy podkreślić, że nie jest to lista zamknięta. Wbrew obiegowym opiniom problematyka Zbrodni Katyńskiej ciągle pozostaje kwestią otwartą. Brak dostępu do wielu materiałów archiwalnych, głównie tych znajdujących się w dyspozycji spadkobierców Związku Sowieckiego, uniemożliwia prowadzenie kompleksowych badań. Dotyczy to w dużym procencie osób z Ukraińskiej Listy Katyńskiej, a zwłaszcza ciągle nieznanej – Białoruskiej Listy Katyńskiej.

Podstawowymi kryteriami decydującymi o związku zamordowanych z Kielecczyną były: miejsce urodzenia, zamieszkanie, praca lub pełniona tutaj służba. Wśród ofiar odnaleźć można oficerów i żołnierzy służby stałej Wojska Polskiego, policjantów, strażników więziennych oraz wielu oficerów rezerwy. W tej grupie znaleźli się nauczyciele, urzędnicy, lekarze, prawnicy, farmaceuci, artyści, inżynierowie i technicy, ziemianie i rolnicy, agronomowie, studenci, uczniowie i harcerze.

W niniejszym artykule autor przedstawia biogramy kilkuset ofiar, żołnierzy walczących w wojnie polsko-bolszewickiej w 1920 roku, zamordowanych 20 lat później w ZSRS. Paradoksalnie mamy tu do czynienia z pewnego rodzaju zapętleniem historii – starciem grupy reprezentantów polskiej elity intelektualnej z tym samym przeciwnikiem; tragiczną historią osób, które bohatercko broniły niepodległości Polski w 1920 roku, by dwie dekady później paść ofiarą ludobójstwa dokonanego przez funkcjonariuszy tego samego totalitarnego państwa. Wreszcie, analizując genezę Zbrodni Katyńskiej, nie sposób pozbyć się wrażenia, że jedną z przyczyn decyzji członków Biura Politycznego KC WKP(b) z 5 marca 1940 roku o wymordowaniu polskich jeńców mogła być klęska Sowieców w wojnie 1920 roku. Klęska poniesiona z rąk żołnierzy, którzy jesienią 1939 roku dostali się do sowieckiej niewoli. W takiej sytuacji należy więc traktować Zbrodnię Katyńską jako akt zemsty na chronionych prawem międzynarodowym polskich jeńcach wojennych¹¹.

Jako pierwsi w ramach prezentacji wybranych postaci pojawią się jeńcy Kozielska zabici w Katyniu – najbardziej znanym miejscu zbrodni – które jako

¹⁰ M. B. Markowski, *Spółczesność województwa kieleckiego...*, op. cit., s. 126-128; Pewne rozbieżności co do liczby ochotników z Kielecczyny pojawiają się w sprawozdaniach z akcji obrony Ojczyzny z 1923 r. Wynika z nich, że do Armii Ochotniczej zgłosiło się na Kielecczyźnie 9706 osób, zob.: *Obrona Państwa w 1920 r.*..., op. cit., s. 39.

¹¹ *Postanowienie o wszczęciu śledztwa katyńskiego w Polsce*, „Zeszyty Katyńskie” 2005, nr 20, s. 33 i nn.; M. Flemming, *Status prawnomiędzynarodowy jeńców polskich w niewoli niemieckiej i radzieckiej*, [w:] *Niemiecki i radziecki system jeniecki w latach II wojny światowej. Podobieństwa i różnice. Materiały z konferencji naukowej 5 czerwca 1997 r.*, red. E. Nowak, Opole 1997, s. 87; Konwencja dotycząca praw i zwyczajów wojny lądowej, art. 23. c – IV Konwencja Haska z 18 października 1907 r.; Konwencja Genewska dotycząca traktowania jeńców wojennych podpisana w Genewie 27 lipca 1929 r., art. 2. Konwencja została ratyfikowana przez Polskę zgodnie z ustawą Sejmu II RP z dnia 18 lutego 1932 r. Zob. Dziennik Ustaw 1932, nr 103, poz. 855, www.prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19321030866/O/D19320866.pdf, s. 2145; www.prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19270210161/O/D19270161.pdf, s. 209, (dostęp 7.04.2020 r.)

pierwsze zostało zidentyfikowane i zbadane. To właśnie Katyń stał się symbolem całej zbrodni i od niego wzięła ona swoją nazwę.

Major rezerwy Eugeniusz Sylwester Budzyński był synem Eugeniusza i Leokadii z domu Łapinkiewicz. Urodził się 14 stycznia 1893 roku w majątku Kobiela w powiecie stopnickim. Po ukończeniu Gimnazjum Kieleckiego rozpoczął studia medyczne na Uniwersytecie Jurijewskim w Dorpacie. W ich trakcie był aktywnym członkiem polskich korporacji akademickich. Działał w organizacji „Polonia” oraz w Akademickiej Korporacji „Lechicja”. W czasie I wojny światowej, w 1916 roku, został powołany do służby w armii carskiej. Służbę pełnił na froncie, na odcinku Dyneburg–Wilno. W Jatniku prowadził Czołowy Opatrunkowy Punkt Lekarski. Był członkiem Związku Polaków Wojskowych w Rosji. Od 1917 roku w szeregach Legionów Polskich. Walczył w wojnie polsko-bolszewickiej. Pełnił służbę w szpitalach polowych nr 15, 102 i 903 – był ordynatorem oddziałów wewnętrznych. Ponadto był referentem personalnym Dowództwa Frontu Południowo-Wschodniego i Środkowego. Służył w 2 Armii Wojska Polskiego jako lekarz i oficer do spraw dowództwa. Po zakończeniu działań wojennych organizował służbę zdrowia w Wilnie. W marcu 1922 roku został skierowany do pracy w Dyrekcji Kolei Państwowych w Wilnie. Początkowo zabezpieczał kolejowe punkty sanitarne. Następnie został ordynatorem Wileńskiego Szpitala Kolejowego, gdzie pracował do marca 1928 roku.

W latach 1923-1928 łączył pracę w szpitalu z pracą w Kasie Chorych. Pełnił tam obowiązki lekarza ambulatoryjnego z zakresu chorób wewnętrznych. Eugeniusz Budzyński był wówczas członkiem Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego i Stowarzyszenia Lekarzy Polaków. Zainteresował się właściwościami leczniczymi wód mineralnych, co w znaczący sposób wpłynęło na jego ścieżkę zawodową. W 1924 roku uzyskał na Uniwersytecie Warszawskim stopień naukowy doktora medycyny. W 1926 roku zawarł związek małżeński z Ireną Foltańską, pochodzącą z ziemiańskiej rodziny z okolic Buska-Zdroju. Wpłynęło to na decyzję o przeprowadzce na ziemię kielecką. W marcu 1928 roku otrzymał skierowanie do służby w resorcie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, któremu podlegały wtedy uzdrowiska. Od kwietnia tego roku rozpoczął pracę jako lekarz w Państwowym Zakładzie Zdrojowym w Busku-Zdroju. W latach 1930-1939 pełnił funkcję naczelnego lekarza uzdrowiska. W styczniu 1938 roku został członkiem Państwowej Rady do spraw Uzdrowisk przy Ministrze Opieki Społecznej. Był autorem licznych publikacji o właściwościach wód mineralnych polskich uzdrowisk. Od 1930 roku stał się właścicielem buskiego pensjonatu-sanatorium „Sanato”. W 1932 roku organizował Towarzystwo Lekarskie w Busku-Zdroju. Propagował walory lecznicze miejscowości. Był założycielem uzdrowiska i parku zdrojowego. W latach 1935-1938 ukończył kilka kursów organizowanych przez Wydział Lekarski Uniwersytetu Warszawskiego. Był członkiem Towarzystwa Lekarzy Uzdrowiskowych i Towarzystwa Lekarzy Reumatologów. Miał syna Witolda.

We wrześniu 1939 roku otrzymał przydział do 22 Dywizji Piechoty, do wchodzącego w skład Armii Kraków Szpitala Wojskowego w Tarnowie. W trakcie działań wojennych wraz ze szpitalem znalazł się w miejscowości Busk k. Lwowa. Tutaj po 17 września został wzięty do niewoli sowieckiej i osadzony w obozie w Kozielsku. 27 listopada 1939 roku wysłał z obozu list do rodziny. W pierwszych słowach skierowanych do żony pisał:

Droga Żonusiu moja. Korzystam ze szczęśliwej możliwości napisania do Ciebie, donoszę Ci, że cały czas od wyjazdu z domu i obecnie jestem zdrowy. Mam nadzieję, że wkrótce do Was, moi Kochani wrócę. Jedyłą myślą, która mnie niepokoi, to jest myśl o losie Waszym [...]. List to tutaj myśl stała, która nie opuszcza ani na chwilę, która przez niecierpliwość męczy, ale którą się żyje [...]. Syneczek Kochany, czy pamięta o Tatusiu, który ciągle myśli o swoim Wituniu i tak by go chciał zobaczyć, upieścić i ucałować? Czy nie przeziębiał się i jest zdrow?

Major rezerwy Eugeniusz Budzyński został zamordowany i pogrzebany w Katyniu. Jego nazwisko widnieje na liście dyspozycyjnej NKWD obozu kozielskiego nr 029/1 z kwietnia 1940 roku, pozycja 94. Akta sprawy NKWD nr 276. Jego zwłoki ekshumowano w 1943 roku i oznaczono numerem AM 1863. Był odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi, Brązowym Medalem za Długoletnią Służbę i Srebrnym Medalem za Długoletnią Służbę¹².

Kolejnym weteranem wojny polsko-bolszewickiej zamordowanym w Katyniu był podporucznik rezerwy Władysław Chiberski. Urodził się 9 kwietnia 1899 roku w Humaniu na Ukrainie. Był synem Józefa i Antoniny z Dębskich. W czasie I wojny światowej uczęszczał do gimnazjum w Humaniu, gdzie złożył egzamin maturalny. Następnie, po zakończeniu wojny, podjął studia w Wyższej Szkole Handlowej w Warszawie. Walczył w wojnie polsko-bolszewickiej. 20 sierpnia 1919 roku wstąpił ochotniczo do Wojska Polskiego. Pełnił służbę w obsłudze polowej stacji radiotelegraficznej: najpierw nr 4, a potem nr 21. Stacje te odegrały ważną rolę w zakłócaniu łączności Armii Czerwonej i przechwytywaniu szyfrów jej dowództwa. Po zwolnieniu z wojska w styczniu 1921 roku kontynuował rozpoczęte wcześniej studia. A po uzyskaniu dyplomu pracował m.in. w Ministerstwie Przemysłu i Handlu w Warszawie, Obwodowym Biurze Funduszu Bezrobocia w Brześciu nad Bugiem i Starostwie Grodzkim w Częstochowie. 30 stycznia 1925 roku został powołany

¹² *Lista katyńska. Jeńcy obozów...*, op. cit., s. 30; *Katyni. Księga Cmentarna...*, op. cit., s. 60; Z. J. Peszkowski, S. Z. Zdrojewski, *Świętokrzyskie w grobach...*, op. cit., s. 36-37; M. Jończyk, *Zbrodnia Katyńska na mieszkańcach Kielecczyzny. W 70 rocznicę ludobójstwa*, Kielce 2010, s. 20-23; Centralne Archiwum Wojskowe (dalej: CAW), Akta Personalne Budzyński Eugeniusz Sylwester 7526; J. B. Gliński, *Słownik biograficzny lekarzy i farmaceutów – ofiar drugiej wojny światowej*, Warszawa 1997, s. 43-44; E. Budzyński, *Badania naukowe wód mineralnych polskich zdrojowisk ze szczególnym uwzględnieniem zdrojowisk państwowych*, „Pamiętnik Polskiego Towarzystwa Balneologicznego” 1933, nr 12, s. 197-209; E. Budzyński, *Państwowy Zakład Zdrojowy w Busku – ziemi kieleckiej*, „Medycyna i Przyroda” 1939, nr 3 (5), s. 32; E. Budzyński, *Wtyczne dla dalszego rozwoju Buska w związku z wartością leczniczą jego wód*, „Pamiętnik Polskiego Towarzystwa Balneologicznego” 1935, nr 14, s. 266-274; *Tatus Wasz jest w Rosji... Listy kieleckich katyńczyków*, oprac. M. Jończyk, Kielce-Warszawa 2020, s. 77-79; Zbiory prywatne Stanisława Blichewicza.

do Wojska Polskiego. Służył w pułku radiotelegraficznym w Warszawie. Odbył dwumiesięczny kurs dla kandydatów na oficerów służby łącznościowej w Ośrodku Szkoleniowym Wojsk Łączności w Zegrzu. Po jego ukończeniu 5 listopada 1928 roku został mianowany na podporucznika. Na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych XX wieku był dwukrotnie powoływany na szkolenia rezerwy, organizowane latem 1929 i 1930 roku przez macierzysty pułk radiotelegraficzny. W marcu 1939 roku brał udział w ćwiczeniach rezerwy z zakresu obrony przeciwlotniczej. Otrzymał przydział do Okręgu Korpusu nr X w Przemyślu. Przed wybuchem II wojny światowej został zmobilizowany. Po 17 września 1939 roku wzięty do niewoli sowieckiej i osadzony w obozie w Kozielsku. Wysłał stamtąd do żony Zofii, mieszkającej w Kielcach, list oraz kartę pocztową. W jednym z nich pisał m.in.: *Brak jednak mi Was bardzo, wciąż myślę o Was – co Wy tam porabiacie, jak Wasze zdrowie i czy macie z czego żyć. [...] Jeźeliby Zosiu brakło Ci na życie, sprzedawaj wszystko, abyś utrzymała się sama w zdrowiu i przy życiu, i aby dzieci nie odczuły niedostatku. Nie krępuj się ceną, bierz, ile dają, byle utrzymać się, bo to jest najważniejsze. Wciąż mi się śnicie, ostatnio Anusia wzywała mnie, abym już wracał. Może dobry los to sprawi, że się zobaczymy, oby jak najprędzej.*

Kierował też korespondencją do Międzynarodowego Czerwonego Krzyża w Genewie z prośbą o udzielenie pomocy żonie i dzieciom – córce Annie i synowi Andrzejowi. Został zamordowany i pogrzebany w Katyniu. Nazwisko podporucznika rezerwy Władysława Chiberskiego figuruje na liście wywozowej nr 025/3 z 9 kwietnia 1940 roku, pozycja 6. Jego ciało ekshumowano w 1943 roku i zidentyfikowano pod numerem AM 1437. Odznaczony został Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918-1921¹³.

Wśród Katyńczyków, weteranów z 1920 roku, znajduje się major Maksymilian Michał Czernik. Urodził się 15 sierpnia 1890 roku w Zawichoście w powiecie sandomierskim. Był synem Józefa i Marii z Krawczyńskich. Z wykształcenia – magister farmacji. Jako oficer WP brał udział w działaniach wojennych w latach 1918-1921. W czasie wojny polsko-bolszewickiej pełnił służbę w szpitalu nr 601, wchodzącym w skład 18 Dywizji Piechoty. Jednostka ta, zwana Żelazną Dywizją, wywodziła swój rodowód z jednostek Błękitnej Armii gen. Józefa Hallera. Walczyła z bolszewikami na Podolu i brała udział w wyprawie kijowskiej. Następnie w czerwcu i lipcu 1920 roku prowadziła walki odwrotowe i biła się z Armią Konną Siemiona Budionnego w rejonie Ostroga, Dubna i Brodów. W sierpniu, po przerzuceniu w rejon Warszawy, została włączona w skład 5 Armii gen. Władysława Sikorskiego. Podczas bitwy warszawskiej prowadziła działania nad Wkrą. Następnie w składzie 3 Armii WP walczyła na Wołyniu i Polesiu. Po zakończeniu działań wojennych, od 1921 roku, mjr Czernik pełnił służbę w 6 Szpitalu Okręgowym we Lwowie. Później, w latach 1934-1937, pracował w Centrum Wyszkożenia Sanitarnego w Szpitalu

¹³ *Lista katyńska. Jeńcy obozów...*, op. cit., s. 35; *Katyni. Księga Cmentarna...*, op. cit., s. 71; Z. J. Peszkowski, S. Z. Zdrojewski, *Świętokrzyskie w grobach...*, op. cit., s. 38-39; M. Jończyk, *Zbrodnia Katyńska...*, op. cit., s. 24-26; Notacja z Anną Chiberską, dotycząca jej ojca ppor. Władysława Chiberskiego, wykonana przez Marka Jończyka i Michała Zawiszę w Delegaturze IPN w Kielcach dn. 26 VIII 2018 r.; *Tatusi Wasz jest w Rosji...*, op. cit., s. 80-88; Zbiory prywatne Anny Chiberskiej.

Ujazdowskim w Warszawie, pełniącym rolę ośrodka szkolenia służby zdrowia Wojska Polskiego. Od reorganizacji na początku lat trzydziestych XX wieku w strukturze Centrum funkcjonowały: Komenda Szkoły, Szkoła Podchorążych Sanitarnych oraz Szpital Szkolny. W ostatnich dwóch latach przed wybuchem II wojny światowej pracował w 10 Szpitalu Okręgowym w Przemyślu. Był żonaty z Zofią z Zasadów. Miał dwoje dzieci – córkę i syna. Po agresji sowieckiej rozpoczętej 17 września 1939 roku dostał się do niewoli i został osadzony w obozie kozielskim. Zamordowany i pogrzebany w Katyniu. Był jedną z pierwszych ofiar zbrodni. Nazwisko majora Maksymiliana Czernika figuruje na liście wywozowej obozu kozielskiego z 2 kwietnia 1940 roku. Podczas ekshumacji w 1943 roku jego szczątki zostały zidentyfikowane i zarejestrowane pod numerem AM 2140. Przy zwłokach znaleziono książeczkę oszczędnościową PKO. Za czyny wojenne i służbę żołnierską został odznaczony Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918-1921, Brązowym Krzyżem Zasługi i Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości¹⁴.

Wśród żołnierzy wojny 1920 roku zamordowanych później w Katyniu była liczna grupa nauczycieli. Wśród niej podporucznik rezerwy Władysław Dachowski, syn Ignacego i Marii z Zapartów. Urodził się 24 lipca 1901 roku w Kalinie Wielkiej w powiecie miechowskim. W 1909 roku rozpoczął naukę w szkole na terenie Zagłębia Dąbrowskiego. Od 1 września 1917 roku kontynuował edukację w Seminarium Nauczycielskim w Jędrzejowie, a następnie w Kielcach. Był uczestnikiem wojny polsko-bolszewickiej. 14 lipca 1920 roku przerwał naukę i jako ochotnik wstąpił do Wojska Polskiego. Służbę pełnił w III batalionie 4 Pułku Piechoty Legionów. Po ciężkich walkach nad Berezyną jednostka rozpoczęła na początku lipca odwrót spod Mińska „na linię” Wisły. Najpierw została włączona w skład 1 Armii Wojska Polskiego, a na początku sierpnia 1920 roku do grupy operacyjnej gen. Lucjana Żeligowskiego. Po walkach pod Wyszkowem i Zegrzem pułk 12 sierpnia obsadził Modlin i znajdował się w odwodzie Naczelnego Wodza. Po rozpoczęciu polskiej kontrofensywy został przetransportowany w rejon Hrubieszowa. Władysław Dachowski brał udział w działaniach frontowych. Walczył z wojskami Armii Konnej Siemiona Budionnego pod Hrubieszowem i Gródkiem nad Bugiem. We wrześniu pułk toczył walki pod Wołkowyskiem. W tym czasie Władysław Dachowski został przydzielony do kancelarii III batalionu 4 Pułku Piechoty. W niespełna miesiąc po zawieszeniu broni, 10 listopada 1920 roku, jako uczeń-ochotnik został zwolniony celem kontynuowania przerwanej nauki. Egzamin dojrzałości zdał 20 czerwca 1922 roku w Państwowym Seminarium Nauczycielskim w Kielcach. Następnie rozpoczął pracę w Publicznej Szkole Powszechniej w Stepaniu w powiecie kostopolskim na Wołyniu. W 1924 roku zawarł związek małżeński z Wilhelminą Pulkrabek. W listopadzie 1925 roku złożył przed Państwową Komisją Egzaminacyjną we Lwowie

¹⁴ *Lista katyńska. Jeńcy obozów...*, op. cit., s. 41; *Katyn. Księga Cmentarna...*, op. cit., s. 94; CAW, Akta Personalne 3338 i 3764; S. Wojtkowiak, *Lancet i karabin – dzieje szkolnictwa-medycznego w wojsku polskim*, Warszawa 1973; J. L. Englert, *Szkoła Podchorążych Sanitarnych 1922-1939*, Londyn 1997; B. Zakrzewski, *18 Dywizja Piechoty WP w wojnie polsko-sowieckiej*, Warszawa 2016.

egzamin nauczycielski na nauczyciela szkół powszechnych. W czasie pracy w Stepaniu podnosił swoje kwalifikacje zawodowe – ukończył szereg kursów i specjalistycznych studiów uzupełniających. W latach 1929-1930 odbył m.in. studia na Państwowym Wyższym Kursie Nauczycielskim w Warszawie.

W Stepaniu angażował się również w szeroko pojętą działalność społeczną. Prowadził środowiskowe ośrodki zainteresowań z zakresu modelarstwa lotniczego, muzyki, malarstwa i robót ręcznych. Był organizatorem i komendantem Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej oraz członkiem Związku Nauczycielstwa Polskiego. Brał czynny udział w organizowaniu uroczystych obchodów rocznic świąt państwowych. W sierpniu 1925 roku został mianowany kierownikiem pięcioklasowej Szkoły Polskiej w Stepaniu. Podnosił też swoje kwalifikacje wojskowe. W 1928 roku uczestniczył w ćwiczeniach rezerwy 7 Pułku Piechoty Legionów w Chełmie. Był również absolwentem Szkoły Podchorążych Rezerwy Piechoty nr 7 w Śremie, do której uczęszczał między 1 lipca a 24 sierpnia 1929 roku. Wspomniane szkolenia zaowocowały mianowaniem na podporucznika we wrześniu 1929 roku. W latach 1932 i 1933 powoływano go na ćwiczenia rezerwy w 50 Pułku Strzelców Kresowych w Kowlu. W lipcu 1935 roku ukończył kurs dowódców kompanii strzelców w Baonie Szkolnym Piechoty w Zambrowie i szkolenie w 23 Pułku Piechoty im. płk. Leopolda Lisa-Kuli we Włodzimierzu Wołyńskim. 31 sierpnia 1939 roku został zmobilizowany do WP. Tego też dnia udał się ze Stepania do miejsca zgrupowania 23 Pułku Piechoty we Włodzimierzu Wołyńskim. Po 17 września dostał się do niewoli sowieckiej i został osadzony w obozie w Kozielsku. Stamtąd wysłał list do rodziny datowany na 3 i 4 marca 1940 roku. W ostatnich słowach skierowanych do rodziny pisał: *Zbliża się wiosna; kończy się zimowy sen, prawdopodobnie nastąpi wędrówka w nieznanne. Praca odciąży umysł [...]. Tęsknię do Ciebie i Dzieci, lecz nie widzę na razie żadnych oznak, które by pozwoliły sądzić, iż pragnienie stanie się rzeczywistością [...]. Prawdopodobnie napisałem wszystko co w moich warunkach jest możliwe.*

Został zamordowany i pogrzebany w Katyniu. Jego nazwisko figuruje na liście wywozowej z obozu kozielskiego nr 022/1 z 9 kwietnia 1940 roku, poz. 94. Podczas ekshumacji zbiorowych mogił w Lesie Katyńskim w 1943 roku zwłoki Władysława Dachowskiego zostały zidentyfikowane i zarejestrowane pod numerem AM 545. Dopełnieniem dramatu był los jego najbliższych – żony Wilhelminy, córki Ireny i syna Piotra. Zostali oni 13 kwietnia 1940 roku deportowani do Kazachstanu i osadzeni w sowchozie Pokrowskim w rejonie ordżonikidzkim obwodu kustunajskiego. Na zesłaniu spędzili sześć lat. Powrócili do Polski dopiero w 1946 roku. Podporucznik rezerwy Władysław Dachowski za zasługi dla obronności i pracę na rzecz Ojczyzny został odznaczony Brązowym Krzyżem Zasługi, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości i Brązowym Medalem za Długoletnią Służbę¹⁵.

¹⁵ *Lista katyńska. Jeńcy obozów...*, op. cit., s. 42; *Katyni. Księga Cmentarna...*, op. cit., s. 98; Z. J. Peszkowski, S. Z. Zdrojewski, *Świętokrzyskie w grobach...*, op. cit., s. 42-43; M. Jończyk, *Zbrodnia Katyńska...*, op. cit., s. 27-30; CAW, Akta Personalne Dachowski Władysław 625; J. Osiecki, S. Wyrzycki, *4 Pułk Piechoty Legionów*, Kielce 2007, s. 48-51; A. Lewicki, *Zarys historii wojennej 4-go Pułku Piechoty Legionów*, Warszawa 1929, s. 27-49; *Tatus Wasz jest w Rosji...*, op. cit., s. 89-92; Zbiory prywatne Jadwigi Dachowskiej.

Kolejną ofiarą katyńskiego ludobójstwa walczącą z bolszewikami w 1920 roku był kapitan w stanie spoczynku Zdzisław Goszczyński. Urodził się 31 sierpnia 1897 roku w Janowicach w powiecie sandomierskim. Był synem Witolda i Stanisławy z Kossowskich. Podczas I wojny światowej walczył w szeregach Legionu Puławskiego oraz I Korpusu Polskiego w Rosji. Za bohaterską postawę podczas bitwy pod Tichiniczami w rejonie Bobrujska został odznaczony orderem *Virtuti Militari*. Działal aktywnie w Polskiej Organizacji Wojskowej. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, od listopada 1918 roku, pełnił służbę oficerską w Wojsku Polskim. Był uczestnikiem wojny polsko-bolszewickiej. Walczył jako dowódca kompanii w 55 Poznańskim Pułku Piechoty. Jednostka ta między styczniem a czerwcem 1920 roku toczyła walki w rejonie Bobrujska – dokonywała wypadów za rzekę Berezynę. W lipcu 1920 roku brała udział w bitwie o Berezę Kartuską i w walkach o utrzymanie linii Bugu. Następnie uczestniczyła w bitwie warszawskiej. Odpierała ataki bolszewików na odcinku Mińsk Mazowiecki, Węgrów, Sokołów, Zambrów i Łomża. Po rozstrzygnięciu bitwy i przetransportowaniu w rejon Białej Podlaskiej toczyła walki nad Bugiem – pod Żabinką oraz pod Prużanami i Baranowiczami. Szlak bojowy zakończyła zwycięstwami oraz zdobyciem Klecka i Mińska Litewskiego. Po ustaniu działań wojennych Zdzisław Goszczyński rozpoczął służbę w Korpusie Ochrony Pogranicza, w 17 batalionie KOP „Dawidgródek” na Polesiu. W lipcu 1923 roku został awansowany do stopnia kapitana. W 1932 roku przeniesiony w stan spoczynku. W styczniu 1923 roku zawarł związek małżeński z Janiną Turską. Miał córkę Alicję. Do wybuchu II wojny światowej mieszkał w Wilnie. Po agresji sowieckiej na Polskę rozpoczętej 17 września 1939 roku został aresztowany przez Sowieców i osadzony w obozie w Kozielsku. O osobie kpt. Goszczyńskiego, jego gościnności i solidaryzowaniu się z innymi jeńcami wspomina w prowadzonym przez siebie obozowym pamiętniku inny jeńiec Kozielska, mjr Kazimierz Szczekowski. Podczas opisywania Świąt Wielkiej Nocy w marcu 1940 roku zanotował:

24 [marca]. *Wielkanoc. Byłem na proszonym śniadaniu u Goszczyńskiego, który otrzymał paczkę z domu.* 25-26 [marca]. *Był doskonały boczek, pasztet i sucha kielbasa. Objadłem się jak świnia, dawno nie jadłem tak smacznych rzeczy, szczególnie boczek był wysmienity.* 27-28 [marca]. *Nie spodziewałem się takich świąt.*

Kilka dni później, jako jeden z pierwszych jeńców obozu kozielskiego, został przewieziony do Katynia, tam zamordowany i pogrzebany. Nazwisko kapitana Zdzisława Goszczyńskiego widnieje na liście wywozowej obozu kozielskiego z 2 kwietnia 1940. Podczas ekshumacji w 1943 roku jego ciało zidentyfikowano i zarejestrowano pod numerem AM 4128. Przy zwłokach odnaleziono legitymację oficerską i legitymację orderu *Virtuti Militari*. Za czyny wojenne został ponadto odznaczony czterokrotnie Krzyżem Walecznych oraz medalami pamiątkowymi¹⁶.

¹⁶ *Lista katyńska. Jeńcy obozów...*, op. cit., s. 63; *Katyni. Księga Cmentarna...*, op. cit., s. 177; CAW, Akta Personalne 5987, 10248 i 10262; J. Zawodny, *Pamiętniki znalezione w Katyniu*, Paryż 1989, s. 124; S. Jasonek, *Zarys historii wojennej 55-go Poznańskiego Pułku Piechoty*, Warszawa 1928, s. 10-24; A. L. Szczesniak, *Katyni. Lista ofiar i zaginionych jeńców obozów Kozielsk, Ostaszków, Starobielsk*, Warszawa 1989, s. 59.

Wśród ofiar Zbrodni Katyńskiej związanych z przedwojennym województwem kieleckim najliczniejszą grupę zawodową stanowili funkcjonariusze Policji Państwowej. Spośród 2295 kieleckich policjantów pełniących służbę przed 1 września 1939 roku aż 736 padło ofiarą katyńskiego ludobójstwa. Zdecydowana większość, bo 644, była jeńcami obozu w Ostaszku¹⁷. Znalazła się tutaj również grupa funkcjonariuszy Straży Więziennej.

Znaczna część policjantów i strażników podejmujących służbę bezpośrednio po odzyskaniu przez Polskę niepodległości miała duże doświadczenie wojskowe. Walczyli bowiem na frontach I wojny światowej. Po jej zakończeniu brali udział w Powstaniu Wielkopolskim, walkach na Ukrainie, powstaniach śląskich, a przede wszystkim w wojnie polsko-bolszewickiej¹⁸. Co najmniej 154 kieleckich policjantów – późniejszych ofiar Zbrodni Katyńskiej – broniło Polski przed bolszewikami w 1920 roku. Wśród zamordowanych można odnaleźć funkcjonariuszy wszystkich stopni: oficerów, podoficerów i szeregowych. Związani byli poprzez urodzenie i miejsce pełnienia służby ze wszystkimi zakątkami przedwojennego województwa kieleckiego. Warto przypomnieć sylwetki kilku z nich.

Starszy posterunkowy Policji Państwowej Jan Jackowski był synem Franciszka i Agaty z Piętaków. Urodził się 15 czerwca 1890 roku w miejscowości Czekaj w powiecie jędrzejowskim. Ukończył cztery klasy szkoły powszechnej. W listopadzie 1911 roku, jako poddany rosyjski, został wcielony do armii carskiej. Do sierpnia 1914 roku służył w Lejbgwardyjskim Dragońskim Pułku II Dywizji Kawalerii Gwardii w Starym Petergowie. Po wybuchu I wojny światowej nadal był żołnierzem armii rosyjskiej – w jej szeregach walczył na froncie do 1917 roku. Między lipcem 1917 roku a marcem 1918 roku służył w 2 Pułku Ułanów Grochowskich im. gen. Józefa Dwernickiego. Jednostka została sformowana z polskich żołnierzy byłej rosyjskiej II Dywizji Kawalerii Gwardii i wchodziła w skład I Korpusu Polskiego pod dowództwem gen. Józefa Dowbor-Muśnickiego. 2 Pułk Ułanów Grochowskich toczył walki z oddziałami bolszewickimi i wojskami niemieckimi na terenie Wołynia i Białorusi, zdobywając m.in. Bobrujsk. Po powrocie do Polski, pomiędzy 9 listopada 1918 roku a 1 lipca 1919 roku, Jan Jackowski pełnił służbę w Policji Komunalnej w Jędrzejowie. Następnie, po utworzeniu Policji Państwowej, rozpoczął pracę w jej szeregach. Był uczestnikiem wojny polsko-bolszewickiej. 9 lipca 1920 roku jako ochotnik wstąpił do Wojska Polskiego. Został żołnierzem 213 Ochotniczego Pułku

¹⁷ Z. J. Peszkowski, S. Z. Zdrojewski, *Świętokrzyskie w grobach...*, op. cit., s. 114-116; D. Buras, *Organizacja Policji Państwowej w województwie kieleckim w latach 1919-1939*, [w:] *Między Wisłą a Pilicą. Studia i materiały historyczne*, Kielce 2000, s. 275; M. Jończyk, *Zbrodnia katyńska i represje sowieckie...*, op. cit., s. 201; M. Jończyk, *Mój adres gorod Ostaszków... Korespondencja katyńska kieleckich policjantów*, [w:] *100-lecie policji miasta Kielce*, red. D. Palacz, K. Wątołek, P. Zalewski, Kielce 2019, s. 164; D. Palacz, *Sylwetki policjantów w województwie kieleckim w latach 1919-1939*, [w:] *Z dziejów policji polskiej w latach 1919-1945*, red. E. Majcher-Ociesa, Kielce 2010, s. 100.

¹⁸ Szeroko na ten temat: P. Majer, *Podstawy prawne i organizacja Policji Państwowej w Drugiej Rzeczypospolitej (od 24 lipca 1919 r. do sierpnia 1944 r.)*, [w:] *Z dziejów policji polskiej w latach 1919-1945*, red. E. Majcher-Ociesa, Kielce 2010, s. 9-33.

Piechoty, sformowanego z funkcjonariuszy PP, wchodzącego w skład Armii Ochotniczej. W jego szeregach walczył do 13 grudnia 1920 roku. Po zwolnieniu z wojska powrócił do służby w Komendzie Powiatowej w Jędrzejowie. Był absolwentem Szkoły Powszechnej Męskiej w Jędrzejowie, którą ukończył 12 grudnia 1922 roku. W lutym 1935 roku został awansowany do stopnia starszego posterunkowego.

We wrześniu 1939 roku nadal pełnił służbę w Komendzie Powiatowej w Jędrzejowie. Po wybuchu II wojny światowej zgodnie z rozkazami dowództwa został ewakuowany na wschód. Po 17 września dostał się do niewoli sowieckiej i został osadzony w obozie w Ostaszkowie. Zamordowany w Kalininie i pogrzebany w Miednoje. Nazwisko starszego posterunkowego Jana Jackowskiego znajduje się na liście dyspozycyjnej obozu ostaszkowskiego nr 016/1 z 7 kwietnia 1940 roku, pozycja 79. Akta sprawy NKWD nr 5610. Pozostawił żonę Mariannę z Wielochowskich i czworo dzieci. Za czyny wojenne i sumienną służbę został odznaczony Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918-1921, Krzyżem Walecznych, Brązowym Medalem za Długoletnią Służbę, Srebrnym Medalem za Długoletnią Służbę i Krzyżem Niepodległości¹⁹.

Kolejnym policjantem – weteranem wojny 1920 roku – zamordowanym w Kalininie był starszy przodownik Policji Państwowej Franciszek Pawełczyk. Urodził się 22 lipca 1900 roku w Krzętowie w powiecie radomszczańskim. Był synem Józefa i Agnieszki Pawełczyków. Ukończył szkołę powszechną, następnie kontynuował naukę w gimnazjum. W chwili wcielenia do Wojska Polskiego, w październiku 1919 roku, był uczniem trzeciej klasy gimnazjum. Walczył w wojnie polsko-bolszewickiej. Od 3 lutego 1920 roku służył w szeregach 47 Pułku Piechoty Strzelców Kresowych²⁰. W maju 1920 roku jednostka ta brała udział w koncentracji Armii Rezerwowej na terenie powiatu święciańskiego. W początkach czerwca prowadziła tutaj działania przeciwko 53 Dywizji Armii Czerwonej. Toczyła ciężkie walki pod Słobodą, gdzie odnosiła zwycięstwa i 6 czerwca przełamała nawet front pod Korolewiczami. W początkach lipca 1920 roku, na skutek ofensywy bolszewików, polskie oddziały przeszły do odwrotu. Pułk, jako straż tylna polskiej 11 Dywizji Piechoty, prowadził skuteczną batalię w okolicach Parafinowa, pod Szabanami i Chażowem w rejonie głębockim. Następnie bronił przeprawy przez Niemen w okolicach ujścia Świsłoczy. W początkach sierpnia jednostka została wycofana w rejon Warszawy. Brała udział w bitwie warszawskiej – toczyła walki pod Radzyminem. 17 sierpnia wykrwawiony ciężkimi walkami pułk został zluzowany i skierowany do Nasielska. 31 sierpnia 1920 roku Franciszek Pawełczyk został awansowany do stopnia kaprała. Pod koniec sierpnia wraz

¹⁹ *Miednoje. Księga Cmentarna...*, op. cit., t. 2, s. 281; Z. J. Peszkowski, S. Z. Zdrojewski, *Świętokrzyskie w grobach...*, op. cit., s. 54-55; M. Jończyk, *Zbrodnia Katyńska...*, op. cit., s. 86-87; *Ubity w Kalininie zachoronienny w Miednom. Księga pamiątki polskich wojennopliennych – uzników ostaszkowsko-łagieria NKWD CCCP, rozstrzelanych po raszeniju politbiuro CK WKP(b) od 5 marca 1940 goda*, t. 2, *Biogramy wojennopliennych*, red. L. Jeremina, Moskwa 2019, s. 626; Zbiory prywatne Jerzego Jackowskiego.

²⁰ Od 8 września 1919 r. jednostka nosiła nazwę 47 Pułk Strzelców Kresowych, a w dniu 10 października 1921 r. została przemianowana na 6 Pułk Strzelców Podhalańskich, zob. J. Synoś, *Zarys historii wojennej 6-go Pułku Strzelców Podhalańskich*, Warszawa 1928, s. 3.

pułkiem przerzucony do Brześcia, gdzie brał udział w działaniach frontowych podczas operacji niemeńskiej. We wrześniu walczył w okolicach Kobrynia i nad Muchawcem, a w październiku bił się o Słuck. 17 października uczestniczył w ostatnich potyczkach w wojnie – ścigał bolszewików pod Berezówką. W pierwszych dniach stycznia 1921 roku Franciszek Pawełczyk został przeniesiony z 47 Pułku Piechoty Strzelców Kresowych do Żandarmerii nr 6 we Lwowie. W styczniu 1922 roku ponownie go przeniesiono – do 25 Pułku Piechoty w Piotrkowie Trybunalskim, a 10 lutego tego roku do Kompanii Szkolnej 41 Suwalskiego Pułku Piechoty im. Józefa Piłsudskiego.

W listopadzie 1922 roku został przeniesiony do rezerwy. Służbę w policji rozpoczął w 1923 roku. Początkowo pełnił ją w województwie nowogródzkim w powiecie nieświeskim na posterunku w Zaostrowieczu (do marca 1928 roku) oraz w Horodzieju. Stąd w sierpniu 1932 roku został przeniesiony do województwa kieleckiego. Najpierw służył na posterunku w podkieleckim Białogonie, skąd we wrześniu 1937 roku skierowano go do Niewachłowa na stanowisko komendanta. Tam też mieszkał i pełnił służbę do września 1939 roku. W kwietniu tego roku został mianowany na starszego przodownika Policji Państwowej. Był żonaty. Miał dwoje dzieci – syna i córkę. Po wybuchu II wojny światowej i agresji sowieckiej dostał się do niewoli. Został osadzony w obozie w Ostaszkowie. Zamordowany w Kalininie i pogrzebany w Miednoje. Nazwisko Franciszka Pawełczyka figuruje na liście dyspozycyjnej obozu ostaszkowskiego nr 054/1 z 5 maja 1940 roku, pozycja 76. Akta sprawy NKWD nr 5613. Został odznaczony Brązowym Krzyżem Zasługi oraz Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918-1921²¹.

Przodownik Policji Państwowej Leon Lucjan Plutecki był synem Kazimierza i Zofii z Kościuków. Urodził się 1 listopada 1897 roku w Szczodrkowicach w powiecie krakowskim. Z zawodu był ogrodnikiem. W sierpniu 1914 roku wstąpił do Legionów Polskich w komendzie werbunkowej w Słomnikach. W pierwszej połowie września 1914 roku wyjechał wraz z innymi legionistami do Szczucina i po uzbrojeniu został wcielony do IV plutonu 3 kompanii 3 baonu 1 Pułku Piechoty I Brygady Legionów Polskich. Brał udział w walkach z Rosjanami pod wsią Czerkowy, pod Winiarami i Opatowem, a następnie pod wsią Góry w Sandomierskiem. W październiku walczył pod Laskami i Anielinem. Został wówczas lekko ranny w rękę. W listopadzie dostał się do niewoli rosyjskiej i wraz z żołnierzami austriackimi został wysłany do obozu jenieckiego w Jekaterynosławiu. W niewoli przebywał do października 1916 roku. Po ucieczce i krótkim pobycie w rodzinnym domu w marcu 1917 roku wstąpił do żandarmerii austriackiej w Stróży w powiecie lubelskim. W listopadzie 1918 roku został przydzielony do komendy żandarmerii krajowej w Tomaszowie Lubelskim – jako komendant posterunku. W początkach czerwca 1919 roku skierowano go do Ekspozytury Żandarmerii Polowej w Łucku, gdzie do 5 września 1920 roku pełnił

²¹ *Miednoje. Księga Cmentarna...*, op. cit., t. 2, s. 667; Z. J. Peszkowski, S. Z. Zdrojewski, *Świętokrzyskie w grobach...*, op. cit., s. 82-83; M. Jończyk, *Zbrodnia Katyńska...*, op. cit., s. 109-110; J. Synoń, *Zarys historii wojennej...*, op. cit., s. 15-26; *Ubity w Kalininie zachoroni w Miednom...*, op. cit., t. 2, s. 154; Zbiory prywatne Jerzego Pawełczyka.

funkcję komendanta Posterunku Żandarmerii w Tarcynie. Następnie służył jako komendant Posterunku Żandarmerii Polowej w Kałkach. W 1920 roku został przydzielony do Dowództwa Plutonu Żandarmerii Polowej we Włodzimierzu Wołyńskim. Walczył w wojnie polsko-bolszewickiej. Latem 1920 roku brał udział w walkach pod Szepietówką, Równem i Klewaniem. W sierpniu 1921 roku został przeniesiony do kadry szwadronu zapasowego Żandarmerii Wojskowej nr 4 w Łodzi. W marcu 1922 roku został bezterminowo urlopowany. Służbę w policji rozpoczął 20 grudnia 1922 roku. Przez wiele lat pełnił ją w województwie kieleckim. Do 1928 roku pracował w komisariacie w Zawierciu. W 1931 roku został mianowany na przodownika Policji Państwowej. Następnie do 1935 roku służył w I Komisariacie PP w Sosnowcu. W kwietniu 1935 roku został przeniesiony na posterunek PP w Książu Wielkim w powiecie miechowskim. W marcu 1939 roku objął obowiązki komendanta tego posterunku. Był żonaty z Eugenią z domu Nawrot. Miał troje dzieci. Po wybuchu II wojny światowej dostał się do niewoli sowieckiej. Został osadzony w obozie w Ostaszkwie. Stał 8 grudnia 1939 roku wysłał do żony i dzieci kartę pocztową, która była ostatnią wiadomością od żyjącego Leona Pluteckiego. Pisał w niej m.in.: *Korzystając z okazji, spieszę Cię zawiadomić, że obecnie przebywam w Rosji sowieckiej. Jestem zdrow Bogu dzięki. Dręczy mnie tylko troska o Ciebie moje małeństwo i nasze małeństwa, jak Ty sobie tam dajesz radę, gdy o tem pomyślę, tży mi się cisną do oczu i serce się ściska na myśl, że nie mogę Wam pomóc, lecz trudno, taka jest wola Boska.*

Został zamordowany w Kalininie i pogrzebany w Miednoje. Nazwisko Leona Pluteckiego figuruje na liście dyspozycyjnej obozu ostaszkwowskiego nr 027/1 z 13 kwietnia 1940 roku, pozycja 60. Akta sprawy NKWD nr 3931. Sąd Grodzki w Zawierciu postanowieniem z 17 grudnia 1948 roku uznał Leona Pluteckiego za zmarłego i wyznaczył datę jego śmierci na 9 maja 1946 roku. Za walkę o wolność i niepodległość Polski oraz sumienną służbę został odznaczony Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918-1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości i Brązowym Krzyżem Zasługi²².

Wśród weteranów walk z bolszewikami będących jednocześnie ofiarami Zbrodni Katyńskiej jest grupa oficerów Policji Państwowej. Podkomisarz PP Henryk Eustachiusz Wąsala był synem Franciszka i Anny z Gańków. Urodził się 12 maja 1899 roku w Częstochowie. Ukończył gimnazjum w Wilnie oraz Oficerską Szkołę Policji w Warszawie. W czasie I wojny światowej walczył w Legionach Polskich, do których wstąpił zaledwie jako piętnastolatek – 23 października 1914 roku. Do 15 lutego 1918 roku był żołnierzem 5 Pułku Piechoty, a następnie 3 Pułku Piechoty Legionów.

²² *Miednoje. Księga Cmentarna...*, op. cit., t. 2, s. 704; Z. J. Peszkowski, S. Z. Zdrojewski, *Świętokrzyskie w grobach...*, op. cit., s. 84-85; M. Jończyk, *Zbrodnia Katyńska...*, op. cit., s. 112-113; IPN Ki 53/1677, *Zbrodnie NKWD na polskich jeńcach wojennych internowanych w 1939 r. Ostaszków 1939-1940. Protokół przesłuchania świadka Barbary Grzywalskiej dotyczący ojca Leona Lucjana Pluteckiego*, 30 VII 1990 r. w Kielcach oraz *Protokół przesłuchania świadka Teresy Bogumiły Kowalczyk dotyczący ojca Leona Lucjana Pluteckiego*, 29 IX 1990 w Gliwicach; CAW, Komitet Krzyża i Medalu Niepodległości Plutecki Leon 131-39212; T. Pomarański, *Zarys historii wojennej 1-go Pułku Piechoty Legionów*, Warszawa 1931, s. 74; *Tatus Wasz jest w Rosji...*, op. cit., s. 124-125; *Uбитy w Kalininie zachoronienny w Miednom...*, t. 2, s. 203; Zbiory Muzeum Historii Kielc.

W latach 1915-1917 brał udział w walkach frontowych. Został ranny w Ustynowiczach k. Wilejki. Od lutego do maja 1918 roku pełnił służbę w II Kompanii Garnizonu Wilno. Od 12 maja do 20 listopada 1918 roku przebywał w niewoli niemieckiej. Po wypuszczeniu z niej natychmiast wstąpił ochotniczo do 4 Pułku Piechoty Legionów. Walczył w wojnie polsko-bolszewickiej. Wiosną i latem 1919 roku pułk prowadził walki o Wilno, Lidę, nad rzeką Wilejką i na północ od Mińska. W czerwcu 1920 roku toczył ciężki bój nad Berezyną. W pierwszych dniach lipca zgodnie z rozkazami dowództwa rozpoczął odwrót przez Mińsk, Wołkowysk, Białystok na linię Wisły. Jednostka została włączona w skład 1 Armii WP, a w początkach sierpnia – do grupy operacyjnej gen. Lucjana Żeligowskiego. „Czwartacy” walczyli między Wyszkiem a Zegrzem. 12 sierpnia oddział obsadził Modlin i pozostawał w odwodzie Naczelnego Wodza. Po przejściu wojsk polskich do kontrofensywy pułk został przetransportowany w rejon Hrubieszowa. Tutaj toczył ciężkie walki z wojskami Siemiona Budionnego. Poniósł wysokie straty, które przekroczyły 60 procent stanu osobowego. We wrześniu „Czwartacy” – po koncentracji w Zamościu – walczyli pod Wołkowyskiem. W październiku zdobyli Mołodeczno. Po zawieszeniu broni, od listopada 1920 do stycznia 1921 roku, pułk zabezpieczał polsko-litewską linię demarkacyjną pod Sejnam.

W pierwszych dniach stycznia 1921 roku Henryk Wąsala został przeniesiony do 3 Pułku Piechoty Legionów, a 1 lutego 1923 roku odkomenderowany do Centralnej Szkoły Policji Państwowej. Szkolenie w niej ukończył w lipcu tego roku. Wówczas też został przeniesiony do rezerwy Wojska Polskiego. Służbę w policji rozpoczął 15 lutego 1924 roku. Pełnił ją w komisariacie w Kielcach. Był również wykładowcą w Szkole Policyjnej w Częstochowie. Między 10 maja a 5 czerwca 1937 roku brał udział w ćwiczeniach rezerwy w Centrum Wyszkożenia Żandarmerii. W kwietniu 1939 roku został mianowany na podkomisarza PP. We wrześniu tego roku pełnił obowiązki dowódcy kompanii „D” Rezerwy PP w Herbach Starych w powiecie częstochowskim.

Po wybuchu II wojny światowej i agresji sowieckiej dostał się do niewoli. Został osadzony w obozie w Ostaszku. Stąd 5 grudnia 1939 roku przesłał do żony Stefanii i dwóch córek, mieszkających wówczas w Kielcach, kartę pocztową. Obok troski o los żony i dzieci, słów wsparcia i otuchy przekazywał w korespondencji informacje o przebywających w niewoli kieleckich policjantach – aspirancie Stanisławie Maternowski²³ i nadkomisarzu Wacławie Goćławskim²⁴. Został zamordowany w Kalininie i pogrzebany w Miednoje. Nazwisko Henryka Eustachiusza Wąsali figuruje na liście dyspozycyjnej obozu ostaszkowskiego nr 012/3 z 6 kwietnia 1940 roku, pozycja 82.

²³ Aspirant PP Stanisław Maternowski (12 I 1910-1940). W policji od 1932 r. Od 1938 r. dowódca plutonu 4 Kompanii Rezerwy PP w Herbach Starych w pow. częstochowskim i tam nadal we wrześniu 1939 r. Jego nazwisko figuruje na ostaszkowskiej liście dyspozycyjnej – nr 033/2, poz. 17. Akta sprawy nr 3379. Zob. *Miednoje. Księga Cmentarna...*, op. cit., t. 2, s. 557; *Ubity w Kalininie...*, op. cit., t. 2, s. 43.

²⁴ Nadkomisarz PP Wacław Goćławski (16 IX 1890-1940). Do 1921 r. komendant jednego z komisariatów w Warszawie. Od 1930 r. zastępca komendanta Rezerwy Pieszej. Od 1931 r. do maja 1937 r. Komendant Powiatowy w Kielcach, następnie do grudnia 1938 r. Komendant Powiatowy w Bielsku Podlaskim i do września 1939 r. Komendant Powiatowy w Garwolinie. Jego nazwisko figuruje na ostaszkowskiej liście wywozowej – nr 1, poz. 38. Zob. *Lista katyńska. Jeńcy obozów...*, op. cit., s. 236; *Miednoje. Księga Cmentarna...*, op. cit., t. 1, s. 218; *Ubity w Kalininie...*, op. cit., t. 1, s. 336. cbw.wp.mil.pl

Akta sprawy NKWD nr 3343. Za służbę i zasługi dla Ojczyzny został odznaczony Krzyżem Niepodległości, Srebrnym Krzyżem Zasługi, Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918-1921 i Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości²⁵.

Jeńcami obozu ostaszowskiego byli również funkcjonariusze Straży Więziennej. Wśród zamordowanych można odnaleźć m.in. weterana wojny polsko-bolszewickiej, starszego strażnika SW Mariana Józefata Gawrońskiego. Przyszedł na świat 3 czerwca 1893 roku w Warszawie. Był synem Józefa i Franciszki z Weryńskich. Walczył w wojnie polsko-bolszewickiej 1920 roku. Po zakończeniu działań wojennych rozpoczął w 1921 roku służbę w więziennictwie. Od 1924 roku pracował w więzieniu w Sandomierzu. Podczas służby podnosił swoje kwalifikacje. W lipcu 1929 roku ukończył Centralną Szkołę Ministerstwa Sprawiedliwości dla Straży Więziennej w Warszawie. Na kilka miesięcy przed wybuchem II wojny światowej, w maju 1939 roku, został delegowany do prac dozorowo-konwojowych w jednym z Karnych Ruchomych Ośrodków Pracy koło Baranowicz w województwie nowogródzkim. Tam pełnił służbę do września 1939 roku. Był żonaty, miał dwoje dzieci. Po agresji sowieckiej na Polskę dostał się do niewoli. Podobnie jak inni funkcjonariusze Straży Więziennej został osadzony w obozie w Ostaszowie. Zamordowany w Kalininie i pogrzebany w Miednoje. Nazwisko Mariana Józefata Gawrońskiego widnieje na liście wywozowej obozu ostaszowskiego nr 037/1 z 20 kwietnia 1940 roku, pozycja 42. Akta sprawy NKWD nr 3400. Został odznaczony Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości²⁶.

Weteranów walk z bolszewikami będących jednocześnie ofiarami Zbrodni Katyńskiej można odnaleźć również wśród jeńców obozu specjalnego NKWD w Starobielsku. W kwietniu i maju 1940 roku po przetransportowaniu do Charkowa zostali tam zamordowani i pogrzebani na przedmieściach miasta, w okolicach wsi Piatichatki. Według dzisiejszego stanu wiedzy było wśród nich 115 jeńców związanych z przedwojennym województwem kieleckim. Oto sylwetki kilku z nich.

Kapitan Jan Blichiewicz przyszedł na świat 27 grudnia 1886 roku w Skierniewicach. Był synem Ignacego i Franciszki z Łabińskich. Ukończył Szkołę Techniczną Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej w Warszawie. Do 1916 roku pełnił służbę wojskową w armii rosyjskiej. Następnie był oficerem Brygady Kaukaskiej WP i członkiem Związku Wojskowych Polaków na Kaukazie w Tyflisie. Od 1920 roku pełnił służbę w stopniu podporucznika w 1 Pułku Wojsk Kolejowych. Walczył w wojnie polsko-bolszewickiej. Służył w Departamencie Wojsk Technicznych Ministerstwa Spraw Wojskowych i jednostkach saperskich. Po zakończeniu działań wojennych pracował w składzie ekipy budującej linię kolejową na Hel. Oficjalnie w 1932 roku został przeniesiony w stan spoczynku. Miał przydział do Okręgu Korpusu nr VII w Poznaniu.

²⁵ *Miednoje. Księga Cmentarna...*, op. cit., t. 2, s. 978; Z. J. Peszkowski, S. Z. Zdrojewski, *Świętokrzyskie w grobach...*, op. cit., s. 104-105; M. Jończyk, *Zbrodnia Katyńska...*, op. cit., s. 131-132; *Tatusz Wasz jest w Rosji...*, op. cit., s. 130-131; J. Osiecki, S. Wyrzycki, *4 Pułk Piechoty...*, op. cit., s. 48-51; A. Lewicki, *Zarys historii wojennej 4-go Pułku Piechoty Legionów*, Warszawa 1929, s. 27-49; *Ubity w Kalininie zachoronienny w Miednom...*, op. cit., t. 1, s. 276; Zbiory prywatne Wandy Salek^{al born}

²⁶ *Miednoje. Księga Cmentarna...*, op. cit., s. 204; *Ubity w Kalininie...*, op. cit., t. 1, s. 298; Z. J. Peszkowski, S. Z. Zdrojewski, *Świętokrzyskie w grobach...*, op. cit., s. 14-48.

Ciągle jednak pełnił ważne funkcje wojskowe. Pracował w Liniach Żeglugowych Gdynia – Ameryka. Był organizatorem struktur i jednym z pierwszych oficerów sekcji morskiej wywiadu WP. W 1935 roku dowodził Posterunkiem Oficerskim nr 2 w Gdyni. Na stałe był związany z Buskiem-Zdrojem na Kielecczyźnie. Tam zamieszkiwała jego najbliższa rodzina – żona Stanisława z domu Kasproicz i syn Stanisław. Wraz ze swoim kuzynem dr. Eugeniuszem Budzyńskim (jeńcem obozu kozielskiego, zamordowanym w Katyniu) był współwłaścicielem domu sanatoryjnego „Sanato” w Busku-Zdroju. Po 17 września 1939 roku dostał się do niewoli sowieckiej. Został osadzony w obozie w Starobielsku. 6 grudnia 1939 roku przesłał stamtąd kartę pocztową, która była ostatnią wiadomością wysłaną z niewoli. Został zamordowany w Charkowie i pogrzebany w Charkowie-Piatichatkach. Nazwisko kapitana Jana Blichiewicza figuruje na liście starobielskiej – nr 135 (235). W uznaniu zasług został odznaczony Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918-1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości i Srebrnym Krzyżem Zasługi²⁷.

Kapitan rezerwy Wiktor Jesipowicz urodził się 15 kwietnia 1892 roku w Orszy k. Witebska. Był synem Stefana i Melanii z domu Jegorow. Ukończył Wileńską Szkołę Techniczno-Chemiczną. Uzyskał tytuł inżyniera. Następnie przeszedł szkolenie wojskowe. Był absolwentem rosyjskiej Mikołajewskiej Akademii Sztabu Generalnego w Petersburgu. W 1914 roku zawarł związek małżeński z Melanią Wąsowicz. W czasie I wojny światowej, od 1917 roku, służył w dowództwie I Korpusu Polskiego w Rosji, na którego czele stał gen. Józef Dowbor-Muśnicki. Jednostka walczyła z bolszewikami, zdobyła Bobrujsk i Mińsk Litewski. Rozbrojona została przez Niemców w Bobrujsku w maju 1918 roku. Większość żołnierzy Korpusu przybyła do Warszawy, gdzie odegrała ważną rolę w odzyskaniu niepodległości przez Polskę i przy tworzeniu Wojska Polskiego. Dowórczyzy stanowili kadrę oficerską wielu powstających jednostek WP. Wiktor Jesipowicz po rozpoczęciu służby przejął dowództwo nad kompanią w 30 Pułku Piechoty. Jednostka w 1919 roku toczyła walki z Ukraińcami w obronie Lwowa. W czasie wojny polsko-bolszewickiej brała udział w wyprawie kijowskiej, prowadziła zwycięskie walki pod Kaniowem. Następnie walczyła pod Połockiem. W czerwcu 1920 roku, podczas starć odwrotowych, zajęła pozycje pod Okuninem i Stelmachowem – z rozkazem obrony Warszawy. Pułk brał udział w bitwie warszawskiej. 15 i 16 sierpnia toczył zwycięskie walki pod Radzyminem i zdobył miasto. W sierpniu walczył z wojskami Siemiona Budionnego pod Zamościem i Hrubieszowem. Działania wojenne przeciwko bolszewikom zakończył we wrześniu opanowaniem Sokala nad Bugiem.

W 1921 roku Wiktor Jesipowicz został przeniesiony do 86 Pułku Piechoty w Wilnie, następnie do 84 Pułku Strzelców Poleskich w Pińsku. Po przejściu do

²⁷ *Lista katyńska. Jeńcy obozów...*, op. cit., s. 264; *Charków. Księga Cmentarna...*, op. cit., s. 33; M. Jończyk, *Zbrodnia Katyńska...*, op. cit., s. 142-143; Notacja ze Stanisławem Blichiewiczem, dotycząca jego ojca kpt. Jana Blichiewicza, wykonana przez Marka Jończyka i Huberta Krężółka, pracowników Delegatury IPN w Kielcach, Busko-Zdrój, 16 VI 2017 r.; *Tatus Wasz jest w Rosji...*, op. cit., s. 135; J. Miąso, *Z dziejów szkół kolejowych w Królestwie Polskim*, „Rozprawy z dziejów oświaty” 1964, t. 7, s. 123-144; Zbiory prywatne Stanisława Blichiewicza.

rezerwy pracował jako dyrektor Szkoły Rzemiosł w Nowej Wilejce, a następnie został właścicielem przedsiębiorstwa budowlanego w Wilnie. Pod koniec lat dwudziestych XX wieku był dyrektorem Szkoły Rzemiosł Macierzy Szkolnej w Pińsku. W połowie lat trzydziestych pracował w gdyńskim Biurze Planowania Przestrzennego przy wiceministrze Eugeniuszu Kwiatkowskim, a następnie objął stanowisko dyrektora Hali Targowej w Gdyni. Był również urzędnikiem samorządowym. Na niespełna dwa miesiące przed wybuchem II wojny światowej, 11 lipca 1939 roku, został wybrany na burmistrza Sandomierza. W 1939 roku znajdował się w kadrze oficerskiej Okręgu Korpusu nr VIII w Toruniu. Po agresji rozpoczętej 17 września 1939 roku przebywał w niewoli sowieckiej. Został osadzony w obozie w Starobielsku. Zamordowany i pogrzebany w Charkowie. Nazwisko kapitana Wiktora Jesipowicza figuruje na liście starobielskiej pod numerem 1084²⁸.

Kolejną ofiarą Zbrodni Katyńskiej walczącą z bolszewikami w 1920 roku był major Jan Józef Kraus. Urodził się 21 października 1894 roku w Strzałkowie w powiecie stryjskim jako syn Jana i Cecylii z Hejduków. W czasie I wojny światowej był żołnierzem II Brygady Legionów. Walczył w szeregach 3 i 4 Pułku Piechoty Legionów. Od 1918 roku pełnił służbę w Wojsku Polskim. Uczestniczył w walkach w latach 1918-1920. Służył w szeregach 12 Pułku Piechoty w Wadowicach. Pułk prowadził działania wojenne w rejonie Lwowa, Tarnopola i Łucka. Następnie Jan Kraus został przeniesiony do formowanego w czerwcu 1920 roku 101 Pułku Strzelców w Ostrowi Mazowieckiej. Jednostka toczyła walki z bolszewikami pod Zwiahlem (obecnie Nowogród Wołyński). Prowadziła działania pod Jeziornem i w obronie Łomży. Podczas odwrotu w kierunku Warszawy osłaniała linię kolejową Ostrołęka – Tłuszcz. Następnie stoczyła batalię pod Pułtuskim i Nasielskiem. Po krótkim wycofaniu do Modlina pułk wrócił do walki 17 sierpnia. Brał udział w natarciu na Ciechanów. Po przegrupowaniu do Ostrowi Mazowieckiej i Białegostoku uczestniczył w bitwie niemeńskiej, 26 września zdobył Grodno. Działania wojenne 1920 roku jednostka zakończyła w początkach października na linii demarkacyjnej wzdłuż granicy z Litwą.

Od 1921 roku Jan Kraus ponownie służył w 12 Pułku Piechoty w Wadowicach i Korpusie Ochrony Pogranicza. Następnie był dowódcą Batalionu Podchorążych Rezerwy Piechoty nr 7a w Jarocinie. Kolejno służył w 2 Pułku Piechoty Legionów w Sandomierzu i 6 Pułku Strzelców Podhalańskich w Samborze. Od 1935 roku był komendantem Powiatowej Komendy Uzupelnień w Hrubieszowie. Po agresji rozpoczętej 17 września 1939 roku dostał się do niewoli sowieckiej. Został osadzony w obozie w Starobielsku. Zamordowany i pogrzebany w Charkowie. Nazwisko majora Jana Krausa figuruje na liście starobielskiej pod numerem 1422. Za czyny wojenne

²⁸ Charków. *Księga Cmentarna...*, op. cit., s. 194; CAW, Akta Personalne 3284; *Lista katyńska...*, op. cit., s. 285; Z. J. Peszkowski, S. Z. Zdrojewski, *Świętokrzyskie w grobach...*, op. cit., s. 56-57; H. Bagiński, *Wojsko Polskie na Wschodzie 1914-1920*, Warszawa 1921, s. 179-227; 231-312; 350-385; J. Dowbor-Muśnicki, *Krótki szkic do historii I-go Polskiego Korpusu*, cz. 1-2, Warszawa 1918-1919; T. Makowski, *Zarys historii wojennej 30-go pułku Strzelców Kaniowskich*, Warszawa 1928, s. 7-25; Z. W. Puławski, *55 dni burmistrza Sandomierza*, „Afisz. Miesięcznik Kulturalny Województwa Tarnobrzeskiego” 1998, nr 25 (37), s. 8-10.

i bohaterstwo został odznaczony orderem *Virtuti Militari*, Krzyżem Niepodległości, dwukrotnie Krzyżem Walecznych, Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918-1921 i Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości²⁹.

Wśród żołnierzy 1920 roku zamordowanych przez Sowieców dwadzieścia lat później w Charkowie można odnaleźć kolejnego lekarza – podporucznika rezerwy Władysława Sobola. Urodził się 4 kwietnia 1896 roku w Warszawie. Ukończył studia medyczne na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Lwowskiego. Służbę w Wojsku Polskim rozpoczął w 1919 roku. Uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej. Walczył szeregach 27 Pułku Piechoty z Częstochowy. W marcu 1920 roku jednostka prowadziła batalię pod Zwiahlem. W czerwcu toczyła ciężkie walki z konnicą Budionnego pod Torczynem. Następnie pułk prowadził skuteczne działania obronne przeciwko formacjom sowieckiej 12 Armii. Po przejściu oddziałów polskich do kontrofensywy pułk forsował Bug w Malczanach, walczył pod Kowlem, nad Stochodem i Horyniem. Po zawieszeniu broni żołnierze pułku pełnili służbę na polsko-sowieckiej linii demarkacyjnej na wschód od Sarn, nad Słuczem. W kwietniu 1921 roku jednostka powróciła do Częstochowy. Władysław Sobol został odkomenderowany do szpitala zapasowego w Częstochowie i kolejno do szpitala polowego we Frydrychówce i Szpitala Okręgowego w Kielcach. W 1921 roku mianowany na podporucznika. W tym samym roku przeniesiony do rezerwy. Nie stracił jednak kontaktu z wojskiem. Był powoływany na ćwiczenia do 6 Pułku Strzelców Konnych im. Hetmana Wielkiego Koronnego Stanisława Żółkiewskiego w Żółkwi i do 53 Pułku Piechoty Strzelców Kresowych, stacjonującego w garnizonie w Stryju. Otrzymał przydział do kadry zapasowej 6. Szpitala Okręgowego we Lwowie. Do wybuchu II wojny światowej pracował jako lekarz medycyny – internista w Częstochowie. Przed wybuchem wojny został zmobilizowany do 6. Szpitala Okręgowego. Po 17 września 1939 roku dostał się do niewoli sowieckiej i został osadzony w obozie w Starobielsku. Zamordowany w Charkowie i pogrzebany w Charkowie – Piatichatkach. Nazwisko podporucznika Władysława Sobola figuruje na liście starobielskiej pod numerem 3118³⁰.

Podporucznik Ignacy Szewczyk urodził się 16 stycznia 1902 roku w Baryczy k. Końskich w województwie kieleckim. Był synem Antoniego i Antoniny z Chamczyków. Walczył w wojnie polsko-bolszewickiej. 17 lipca 1920 roku jako ochotnik wstąpił do WP z przydziałem do 1 Pułku Szwoleżerów. Po walkach toczonych do 23 lipca przeciwko Armii Konnej Siemiona Budionnego pod Tynnem i Worotniowem na Wołyniu jednostka została włączona do 1 Brygady Jazdy. Biła się o Smarżów, Szczurowice,

²⁹ *Charków. Księga Cmentarna...*, op. cit., s. 261; CAW, Akta Personalne 18998; *Lista katyńska...*, op. cit., s. 292; F. Mucha, *Zarys historii wojennej 12-go Pułku Piechoty*, Warszawa 1928, s. 13-24; A. Wilczyński, *Zarys historii wojennej 84-go Pułku Piechoty*, Warszawa 1930, s. 5-22.

³⁰ *Charków. Księga Cmentarna...*, op. cit., s. 499; *Lista katyńska...*, op. cit., s. 320; Z. J. Peszkowski, S. Z. Zdrojewski, *Świątokrzyskie w grobach...*, op. cit., s. 94-95; M. Jończyk, *Zbrodnia Katyńska...*, op. cit., s. 156; T. Nowicki, *Zarys historii wojennej 27-go Pułku Piechoty*, Warszawa 1929; K. Spruch, *Jednostki garnizonu częstochowskiego w czasie walki o granice RP 1919-1920*, [w:] *Wielkie i małe problemy Częstochowy w Polsce Odrodzonej 1918-1939*, red. R. Szwed, W. Palus, Częstochowa 1996, s. 277-290; Zbiory Muzeum Historii Kielc.

Brody i Zawidcze. W początkach sierpnia, wobec zagrożenia stolicy, pułk został przerzucony do Warszawy. Brał udział w bitwie warszawskiej. Odegrał decydującą rolę w obronie Płońska przed bolszewicką 18 i 53 Dywizją Strzelców – przeprowadził rozstrzygającą o losach walki szarżę pod Arcelinem. Do 3 września pułk toczył batalię na Froncie Północnym. Następnie został przerzucony w okolice Chełma. Stąd po odpoczynku, w połowie września, rozpoczął marsz na Hrubieszów. W czasie polskiej ofensywy na Wołyniu jednostka walczyła pod Równem i nad rzeką Słucz. Ostatnią akcją bojową pułku w wojnie z bolszewikami był zagon na Korosteń między 8 a 12 października 1920 roku. Pod koniec października formację skierowano na postój do Chełma.

Ignacy Szewczyk został zwolniony z wojska 15 grudnia 1920 roku. Kontynuował przerwana naukę. Między 10 września 1921 roku a 10 lipca 1924 roku był uczniem Państwowej Szkoły Mierniczej w Łomży. Po jej ukończeniu otrzymał stopień mierniczego (geometry klasy pierwszej). Dawał on prawo wstąpienia do państwowej służby mierniczej oraz do złożenia egzaminu na mierniczego przysięgłego (geometrę klasy drugiej) po odbyciu stosownej praktyki. Po ukończeniu edukacji przeszedł szkolenie wojskowe. Między 12 sierpnia a 15 października 1925 roku pełnił służbę w Baonie Podchorążych Rezerwy Piechoty nr IV. W 1926 roku ukończył Szkołę Podchorążych Rezerwy. W latach następnych kilkakrotnie był powoływany na szkolenia wojskowe. Jako dowódca plutonu odbył dwa sześciotygodniowe ćwiczenia między 6 sierpnia a 15 września 1928 roku i 22 czerwca a 1 sierpnia 1931 roku. W styczniu 1932 roku został mianowany na podporucznika. Otrzymał przydział do 34 Pułku Piechoty, który stacjonował w garnizonie Biała Podlaska. Odbył tam ćwiczenia w okresie od 26 czerwca do 1 lipca 1933 roku. Następnie przydzielony do Wojskowego Instytutu Geograficznego (WIG). Przed wybuchem II wojny światowej mieszkał w Siedlcach, gdzie pracował jako mierniczy. Po agresji niemieckiej na Polskę WIG ewakuował się przez Lwów do Francji. Jednak część oficerów instytutu po napaści mającej miejsce 17 września 1939 roku została wzięta przez Sowieców do niewoli i zamordowana. Wśród nich był podporucznik Ignacy Szewczyk, który został osadzony w Starobielsku, następnie zabity w Charkowie i pogrzebany w Charkowie – Piatichatkach. Jego nazwisko figuruje na liście starobielskiej pod numerem 3783³¹.

Osoby związane z przedwojenną Kielecczyną walczące wcześniej z bolszewikami w 1920 roku można odnaleźć również na Ukrainńskiej Liście Katyńskiej. Większość ofiar z teje listy to autochtoni z Kresów Wschodnich II Rzeczypospolitej. Dlatego liczba ofiar mających związek z Kielecczyną jest mniejsza aniżeli wśród jeńców trzech obozów specjalnych. Również trudności w dostępie do archiwaliów i wynikający stąd mniejszy stan wiedzy o zamordowanych na zachodniej Ukrainie i zachodniej Białorusi powodują, że informacje na temat weteranów z 1920 roku są

³¹ *Charków. Księga Cmentarna...*, op. cit., s. 535; CAW, Akta Personalne 8559; M. Jończyk, *Zbrodnia Katyńska...*, op. cit., s. 157; J. Karcz, W. Kryński, *Zarys historii wojennej 1-go Pułku Szwoleżerów Józefa Piłsudskiego*, Warszawa 1931, s. 36-63; K. Mijakowski, P. Rozdźestwiński, *1 Pułk Szwoleżerów Józefa Piłsudskiego. Wielka księga kawalerii polskiej 1918–1938*, t. 1, Warszawa 2012; Zbiory prywatne Jana Polaka.

uboższe. Niemniej jednak można wskazać grupę osób zaangażowanych w obronę Polski przed nawałą bolszewicką.

Wśród nich jest kapitan Adam Biedrzyński. Urodził się 7 grudnia 1895 roku w Wągrowcu w Wielkopolsce. Był synem Marcina i Elżbiety z domu Szudzińskiej. Ukończył gimnazjum w Wągrowcu. W trakcie nauki należał do tajnego Towarzystwa Tomasza Zana. W 1913 roku uczestniczył w kursie strzeleckim w Krakowie. Po egzaminie maturalnym w 1915 roku został powołany do służby w armii niemieckiej. Pełnił ją jako sanitariusz, m.in. w szpitalu garnizonowym w Gnieźnie oraz w 49 Pułku Piechoty na Froncie Zachodnim. W listopadzie 1918 roku powrócił do Wągrowca i wstąpił do Polskiej Organizacji Wojskowej. Uczestniczył w Powstaniu Wielkopolskim. Organizował kompanię wągrowiecką i nią dowodził. W styczniu 1919 roku został awansowany przez Naczelną Radę Ludową do stopnia podporucznika. W marcu 1919 roku podczas walk w okolicach Chodzieży dowodził kompanią w 4 Pułku Strzelców Wielkopolskich, późniejszym 58 Pułku Piechoty. Z jednostką tą uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej. 1 sierpnia 1919 roku pułk wyruszył na front bolszewicki, gdzie brał udział w natarciu na Mińsk Litewski. Następnie walczył nad Berezyną. Latem 1920 roku podczas odwrotu wojsk polskich toczył walki w okolicach Prużan, Kobrynia, nad Bugiem pod Drohiczyńnem. Potem uczestniczył w bitwie warszawskiej. Jako straż przednia 14 Dywizji Piechoty brał udział w pierwszym uderzeniu i przełamaniu frontu na odcinku Moszczanka–Garwolin. W drugiej połowie sierpnia jednostka toczyła zwycięskie walki pod Kałuszynem, Zambrowem i Łomżą, doszła aż do granicy Prus Wschodnich. Następnie wojska 58 Pułku Piechoty zostały przetransportowane w okolice Brześcia nad Bugiem. Od 10 września prowadziły walki pod Widomlem, później w Poddubnem, pod Równem i Słonimem.

11 października 1920 roku w trakcie batalii pod Kojdanowem Adam Biedrzyński został ranny. Po pobyciu w szpitalu wojskowym w Bielsku powrócił w listopadzie 1920 roku do służby w batalionie zapasowym 58 Pułku Piechoty, jako dowódca kompanii ozdrowieńców. Wówczas został awansowany do stopnia porucznika. Po wycofaniu z linii demarkacyjnej na odcinku Borowce – Ostrów – Nowinki – Kuciec pułk od grudnia 1920 roku stacjonował w Poznaniu. W marcu 1921 roku Adam Biedrzyński został przeniesiony do rezerwy. Rozpoczął studia na Wydziale Prawa Uniwersytetu Poznańskiego. W 1922 roku pracował w Głównym Urzędzie Statystycznym w Warszawie. Od maja 1924 roku rozpoczął służbę w Oddziale II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego. Pełnił ją w placówkach krajowych i zagranicznych, m.in. w Gdańsku i Szczecinie. W grudniu 1925 roku zawarł związek małżeński z Zofią z domu Bunt. W czerwcu 1928 roku rozpoczął służbę w Straży Granicznej. W maju 1930 roku podczas akcji wywiadowczej na terenie Niemiec został ranny i aresztowany. Trybunał Rzeszy w Lipsku skazał go w styczniu 1931 roku na 10 lat więzienia. W maju 1932 roku został wymieniony na niemieckich agentów zatrzymanych w Polsce. Po kilku miesiącach rozpoczął służbę oficerską w Wielkopolskim Inspektoracie Okręgowym Sztabu Generalnego. W lipcu 1936 roku został oddelegowany do Izby Skarbowej w Kielcach. Po odbyciu stażu pracował w niej jako

inspektor do wybuchu II wojny światowej. W marcu 1939 roku został awansowany do stopnia kapitana. We wrześniu 1939 roku ewakuował się do Lwowa. Tutaj jesienią 1939 roku został aresztowany przez NKWD. Osadzono go w miejscowym więzieniu. Nazwisko kapitana Adama Biedrzyńskiego widnieje na Ukraińskiej Liście Katyńskiej – lista wywozowa nr 055/3 – 43. Za walkę o niepodległość i służbę dla Polski został odznaczony orderem *Virtuti Militari*, Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych, Srebrnym Krzyżem Zasługi, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918-1921 i Brązowym Medalem za Długoletnią Służbę³².

Kolejnym kieleckim weteranem z 1920 roku był Wincenty Bomba. Przyszedł na świat 19 stycznia 1901 roku w Opatowie. Był synem Józefa i Marianny z domu Brodzkiej. Uczęszczał do szkoły powszechnej w Opatowie. W pierwszych dniach listopada 1918 roku wstąpił jako ochotnik do Wojska Polskiego. Pełnił służbę w opatowskiej kompanii Kombinowanego Batalionu Radomskiego. Jednostka ta 28 grudnia 1918 roku wyruszyła na front pod Lwowem. Wincenty Bomba wraz z oddziałem brał udział w odsieczy miasta. 11 stycznia 1919 roku podczas walk z Ukraińcami o Skniłów k. Lwowa został ranny. Po wyleczeniu, od maja 1919 roku, pełnił służbę w 26 Pułku Piechoty. W szeregach tej formacji walczył w wojnie polsko-bolszewickiej. W styczniu 1920 roku 26 Pułk Piechoty został przetransportowany na Wołyń, gdzie toczył z bolszewikami walki pozycyjne nad rzeką Stucz. Między 19 a 21 marca bronił Zwiahła przed atakami 516, 520 i 521 sowieckich pułków piechoty. W trakcie ofensywy kijowskiej w kwietniu i maju 1920 roku pułk stacjonował w Żytomierzu, a następnie w Białej Cerkwi. W czerwcu, podczas odwrotu na Ukrainie, toczył zwycięskie walki z 4 Dywizją Kawalerii Armii Konnej pod Horbulowem, zdobywając tabory i rozbijając baterię artylerii nieprzyjaciela. Następnie prowadził działania nad Uszą, Styrem i Stochodem. Na początku sierpnia pułk stoczył ważne walki pod Haniszowem i pod Tarnowem. Brał udział w kontrofensywie wojsk polskich, zdobywając Włodawę. Działania wojenne zakończył ofensywą na Wołyniu. We wrześniu wziął udział w zagonie na Kowel, rozbił na tym odcinku obronę bolszewickiej 12 Armii. Po zawieszeniu broni oddział strzegł granicy nad rzeką Uborć. W listopadzie 1920 roku pułk przetransportowano do Kowla, gdzie pozostał do lata 1921 roku.

W grudniu 1919 roku Wincenty Bomba został awansowany do stopnia starszego szeregowca. Z wojska został zwolniony 29 stycznia 1921 roku. Powrócił wówczas do Opatowa, gdzie pomagał w prowadzeniu rodzinnego gospodarstwa. W czerwcu 1923 roku został przyjęty do Policji Państwowej. Służbę pełnił w województwie

³² Lista wywozowa nr 055/3 została opracowana po 5 maja 1940 r., zob.: *Listy katyńskiej ciąg dalszy...*, op. cit., s. XIV i s. 9; *Polski Cmentarz Wojenny Kijów-Bykownia...*, op. cit., t. 1, s. 215-217, t. 5, s. i-51; J. Łapiński, *Zarys historii wojennej 58-go Pułku Piechoty Wielkopolskiej*, Warszawa 1928, s. 10-30; *Ukraiński ślad Katynia...*, op. cit., s. 87; T. Kryśka-Karski, *Straty korpusu oficerskiego 1939-1945*, Londyn 1996, s. 28; M.J. Rubas, *Katynska lista strat polskich formacji granicznych. Żołnierze Korpusu Ochrony Pogranicza i funkcjonariusze Straży Granicznej pomordowani i zaginieni na wschodzie na przełomie lat 1939/1940*, Warszawa 2000, s. 33; *Wywiad i kontrwywiad wojskowy II RP. Studia i materiały z działalności Oddziału II SG WP*, red. T. Dubicki, t. 1., Łomianki 2010, s. 125, 131, 135, 152-160.

wołyńskim na posterunku, a następnie w Komendzie Powiatowej w Zdołbunowie. W maju 1932 roku mianowano go na starszego posterunkowego. W grudniu 1934 roku został przeniesiony do służby śledczej, gdzie pracował jako kancelista i maszynista pogotowia śledczego w Komendzie Powiatowej w Zdołbunowie. Od 1936 roku do wybuchu II wojny światowej był referentem politycznym pogotowia śledczego. Miał żonę Walentynę. We wrześniu 1939 roku został aresztowany przez NKWD. Nazwisko Wincentego Bomby widnieje na Ukrainńskiej Liście Katyńskiej – lista wywozowa nr 042 – 58. Odznaczony został Brązowym Krzyżem Zasługi, Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918-1921 i Brązowym Medalem za Długoletnią Służbę³³.

Mieszkańcem przedwojennego województwa kieleckiego był Antoni Lucjan Bonarski. Urodził się 22 stycznia 1902 roku w Częstochowie jako syn Wincentego i Felicji z domu Szpringer. W latach 1913-1914 uczęszczał do prywatnej szkoły Kazimierza Januszajtisa w Częstochowie. Po jej ukończeniu i wybuchu I wojny światowej wyjechał z Częstochowy. Po powrocie w 1918 roku rozpoczął naukę w Gimnazjum Towarzystwa Opieki Szkolnej w Częstochowie. Walczył w wojnie polsko-bolszewickiej. W czerwcu 1920 roku wstąpił jako ochotnik do Wojska Polskiego. Otrzymał przydział do 7 Pułku Artylerii Ciężkiej w Poznaniu. W jednostce tej ukończył szkołę podoficerską i został mianowany bombardierem. W pierwszych dniach sierpnia 1920 roku oddział został skierowany do Ostrołęki, gdzie grupowały się odwody Naczelnego Wodza pod dowództwem gen. Jana Wroczyńskiego. Po bohaterskiej obronie miasta, zgodnie z rozkazami dowództwa, wycofywał się przez Rażanę, Maków i Przewadów pod Nasielsk. Tam 12 i 13 sierpnia walczył z Sowiecami, osłaniając koncentrację 5 Armii gen. Władysława Sikorskiego. Po wykonaniu zadania uczestniczył w przeciwnatarciu 5 Armii, wspierając forsowanie Wkry, walcząc skutecznie pod Ciechanowem i Nowym Dworem. Stąd jednostkę skierowano do Grodna, gdzie 23 września rozpoczęła walkę o wyzwolenie miasta. Po bitwie niemeńskiej, na początku października, oddział zakończył działania wojenne krótkimi potyczkami z wojskami litewskimi pod Oranami.

Po zawieszeniu broni 6 października 1920 roku Antoni Bonarski został zwolniony z wojska. Kontynuował odtąd przerwana naukę w I Gimnazjum w Częstochowie. Po ukończeniu VI klasy w 1923 roku rozpoczął pracę w biurze Towarzystwa Akcyjnego „Warta”. W grudniu tego roku został powołany do wojska. Służbę pełnił w 4 Pułku Artylerii Ciężkiej w Łodzi. W jej trakcie został awansowany do stopnia kaprała i plutonowego. Zdecydował się pozostać w wojsku jako podoficer nadterminowy, a następnie od 1927 roku – jako zawodowy. W latach 1927-1930 uczęszczał do Szkoły Oficerskiej dla Podoficerów. Po jej ukończeniu, w 10. rocznicę bitwy warszawskiej, czyli 15 sierpnia 1930 roku, został awansowany do stopnia podporucznika artylerii. Otrzymał przydział

³³ Lista wywozowa nr 042 została opracowana między 20 a 22 kwietnia 1940 r., zob.: *Listy katyńskiej ciąg dalszy...*, op. cit., s. XIV i s. 8; *Polski Cmentarz Wojenny Kijów-Bykownia...*, op. cit., t. 1, s. 259; *Ukraiński ślad Katynia...*, op. cit., s. 29; A. Abramowicz, *Zarys historii wojennej 26-go Pułku Piechoty*, Warszawa 1929, s. 11-24; T. Banaszek, *Garnizon Sandomierz w latach 1918-1939*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2011, nr 4, s. 30.

do 17 Pułku Artylerii Lekkiej w Gnieźnie. Pełnił tam funkcje oficera baterii, oficera łączności i zastępcy oficera mobilizacyjnego. W styczniu 1933 roku został awansowany do stopnia porucznika. W kwietniu 1937 roku przeniesiono go do 6 Pułku Artylerii Ciężkiej we Lwowie. Pełnił kolejno funkcje oficera mobilizacyjnego i dowódcy baterii.

Wiosną 1939 roku ukończył kurs oficerów pocztów dywizjonów w Szkole Strzelania Artylerii w Toruniu. Od 1932 roku był żonaty z Czesławą z domu Beszczyńską. W kampanii polskiej 1939 roku walczył w szeregach macierzystej jednostki. Dowodził 2 baterią 6 Pułku Artylerii Ciężkiej. Jednostka od 10 września 1939 roku wspierała działania 38 Rezerwowej Dywizji Piechoty. Operowała w rejonie Medyki oraz pod Jaworowem i Janowem. Została rozwiązana 18 września podczas próby przebiccia się do Lwowa. Antoni Bonarski przedostał się do miasta, w którym przebywała jego żona, dopiero po zakończeniu walk 22 września 1939 roku. W grudniu tego roku został aresztowany przez NKWD i osadzony w lwowskim więzieniu Brygidki. Nazwisko Antoniego Bonarskiego znajduje się na Ukraińskiej Liście Katyńskiej: lista wywozowa 055/3 – 92. Został odznaczony Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918-1921 i Brązowym Medalem za Długoletnią Służbę³⁴.

Kolejna osoba z Ukraińskiej Listy Katyńskiej to posterunkowy Policji Państwowej Kazimierz Bratek. Urodził się 5 lutego 1898 roku w Sandomierzu. Był synem Teofila i Marii z domu Ramiz. W 1912 roku ukończył cztery klasy szkoły powszechnej w Sandomierzu. Pracował jako robotnik i piekarz w Sandomierzu i Opatowie. W lipcu 1915 roku wstąpił ochotniczo do Legionów Polskich. Walczył w szeregach III batalionu 1 Pułku Piechoty Legionów. Po kryzysie przysięgowym w lipcu 1917 roku był internowany w Beniaminowie i Łomży. Zwolniono go w lipcu 1918 roku. W listopadzie 1918 roku wstąpił ochotniczo do Milicji Miejskiej w Kielcach, a w grudniu 1919 roku przeszedł do Policji Państwowej powiatu kieleckiego. Walczył w wojnie polsko-bolszewickiej. W sierpniu 1920 roku wstąpił do tworzonego z policjantów 213 Ochotniczego Pułku Piechoty w Krotoszynie. Jednostka składała się z 33 oficerów i 1352 szeregowych sformowanych w trzech batalionach. Policjanci – ochotnicy – pochodzili głównie z trzech okręgów Policji Państwowej: warszawskiego, łódzkiego i kieleckiego. W czasie bitwy warszawskiej formacja znajdowała się w odwodzie Naczelnego Wodza WP.

Po rozformowaniu pułku Kazimierz Bratek w grudniu 1920 roku powrócił do służby w kieleckiej policji. W 1921 roku ukończył kurs posterunkowych w Szkole Policyjnej w Sosnowcu. W 1925 roku odszedł ze służby w policji i wyjechał do Francji. Tam pracował jako górnik. Po powrocie do Polski, od marca 1928 roku, pracował w sądach pokoju na Kielecczyźnie. Od marca 1929 roku ponownie w PP, służył w województwie

³⁴ Lista wywozowa nr 055/3 została opracowana po 5 maja 1940 r., zob.: *Listy katyńskiej ciąg dalszy...*, op. cit., s. XIV i s. 8; *Polski Cmentarz Wojenny Kijów-Bykownia...*, op. cit., t. 1, s. 259-260, t. 5, s. i-69-70; T. Kryśka-Karski, *Materiały do historii Wojska Polskiego*, z. 15, Londyn 1985, s. 68; A. Kiciński, *Zarys historii wojennej 7-go Pułku Artylerii Ciężkiej*, Warszawa 1928, s. 10-17; *Ukraiński ślad Katynia...*, op. cit., s. 90; P. Zarzycki, *6 Pułk Artylerii Ciężkiej*, Pruszków 1997, s. 17-20; J. Łukasiak, *Szkola Podchorążych Artylerii w Toruniu 1923-1939*, Pruszków 2000, s. 75.

wołyńskim na posterunku w Semidubach k. Dubna. Następnie od 1933 roku w policji powiatu Łuck, od 1936 roku w powiecie sarnieńskim na posterunku PP w Tomaszgrodzie. W kwietniu 1937 roku został delegowany do Rezerwy Szeregowych Komendy Głównej PP w Żyrardowie. W lutym 1938 roku zwolniony ze służby w policji. Po agresji rozpoczętej 17 września 1939 roku przebywał na terenach zajętych przez Sowieców. Wiosną 1940 roku został aresztowany przez NKWD obwodu rówieńskiego i osadzony w więzieniu w Równem. Śledztwo przeciwko Kazimierzowi Bratkowi wszczęto 8 maja 1940 roku, a 31 maja 1940 roku wywieziono go do więzienia w Kijowie. Został zamordowany i pogrzebany w Bykowni k. Kijowa. Nazwisko Kazimierza Bratka figuruje na Ukraińskiej Liście Katyńskiej, lista wywozowa nr 066/2 – 76. W uznaniu zasług odznaczono go: Krzyżem Niepodległości, Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918-1921, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości oraz Krzyżem Legionowym³⁵.

Ostatnim prezentowanym w artykule weteranem wojny 1920 roku zamordowanym przez Sowieców dwadzieścia lat później jest major Wojciech Bucior. Urodził się 15 kwietnia 1889 roku w Jędrzejowie. Był synem Wawrzyńca i Franciszki z domu Lampe. Uczęszczał do rosyjskiego progimnazjum w Sandomierzu, z którego został w 1905 roku wydalony za udział w strajku szkolnym. Ukończył polską prywatną Szkołę Handlową w Radomiu. W 1907 roku złożył egzamin maturalny w Szkole Realnej we Lwowie. Studiował na Politechnice Lwowskiej. Od października 1909 roku należał do Polskiego Związku Wojskowego. W latach 1910-1911 pełnił służbę wojskową w 22 Batalionie Saperów Armii Rosyjskiej. Działał w tajnej Armii Polskiej, a następnie w „Zarzewiu”, Towarzystwie Szkoły Ludowej im. Stanisława Wyspiańskiego we Lwowie. Był członkiem Polskich Drużyn Strzeleckich. Od lipca 1914 roku w Legionach Polskich w Krakowie. Nosił pseudonim „Kunigas”. Służył w 1 Pułku Piechoty, a 14 sierpnia 1914 roku podczas pobytu w Kielcach przeszedł do kawalerii I Brygady. Do 1916 roku awansował kolejno do stopnia kaprała, wachmistrza i wachmistrza sztabowego. Ukończył Szkołę Oficerską 1 Pułku Ułanów Legionów Polskich w Kowlu oraz legionową Szkołę Oficerów Taborów w Warszawie. Po kryzysie przysięgowym w lipcu 1917 roku był internowany w Beniaminowie. Po zwolnieniu w marcu 1918 roku kontynuował studia we Lwowie.

W listopadzie 1918 roku wstąpił ochotniczo do Wojska Polskiego, w stopniu podporucznika. Służył we Lwowie, m.in. w Komendzie Placu, Straży Bezpieczeństwa. Walczył w wojnie polsko-bolszewickiej. Od kwietnia 1920 roku był referentem ds. taborów i koni w 2 Armii WP, a następnie od września 1920 do marca 1921 roku dowódcą 2 Armii WP. Po zakończeniu wojny pełnił służbę na wielu stanowiskach, m.in. jako zastępca dowódcy taborów 2 Armii WP, kwatermistrz i dowódca 6 szwadronu taborów. W 1928 roku został awansowany do stopnia majora. Następnie od 1928 roku był kierownikiem referatu taborów w 6. Okręgowym Szefostwie Artylerii i Uzbrojenia

³⁵ Lista wywozowa nr 066/2 została opracowana po 19 maja 1940 r., zob.: *Listy katyńskiej ciąg dalszy...*, op. cit., s. XIV i s. 6; *Polski Cmentarz Wojenny Kijów-Bykownia...*, op. cit., t. 1, s. 278-279, t. 5, s. i-80; CAW, Krzyż Niepodległości 24.10.1931; *Ukraiński ślad Katynia...*, op. cit., s. 190.

oraz od 1930 roku w Szefostwie Intendentury i Taborów Okręgu Korpusu nr VI we Lwowie. Ostatnim stanowiskiem w Wojsku Polskim była funkcja komendanta kadry 6 Dywizjonu Taborów. We wrześniu 1935 roku został przeniesiony w stan spoczynku. Od 20 stycznia 1936 roku był starostą powiatowym w Sanoku. W czerwcu 1939 roku został starostą powiatu trembowelskiego. 20 września 1939 roku aresztowany przez NKWD w Tarnopolu i osadzony w miejscowym więzieniu. 14 listopada przewieziono go do obozu jenieckiego w Juchnowie, a 22 grudnia 1939 roku – do obozu w Kozielsku. Stamtąd 7 stycznia 1940 roku został wywieziony w nieznanym kierunku. Nazwisko majora Wojciecha Buciora figuruje na Ukraińskiej Liście Katyńskiej, lista wywozowa nr 041/2 – 24. Żona Ludmiła z córką Bogumiłą zostały deportowane z Trembowli w głąb ZSRS. Za walkę o niepodległość oraz służbę dla Polski został odznaczony orderem *Virtuti Militari*, Krzyżem Niepodległości, Orderem Odrodzenia Polski, dwukrotnie Krzyżem Walecznych, Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości i Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1918-1921³⁶.

Kończąc rozważania na temat Katyńców będących jednocześnie weteranami wojny polsko-bolszewickiej, warto wrócić do wątku przyczyn ich śmierci. Istotne jest tutaj pytanie, czy Sowieci mieli wiedzę, że wśród tysięcy polskich jeńców i więźniów osadzonych w obozach i więzieniach NKWD są żołnierze, którzy walczyli z Armią Czerwoną w 1920 roku. Odpowiedź zdaje się być twierdząca. Wynika ona ze stanu wiedzy służb sowieckich na temat przetrzymywanych w niewoli Polaków. Już kilka dni po agresji sowieckiej, 23 września 1939 roku, Sowieci ustalili wewnętrzną organizację obozów z nakazem wprowadzenia ewidencji jeńców oraz ich „obsługi czekistowsko-operacyjnej”, a także agitacyjno-propagandowej³⁷. Wszystkich jeńców obozów specjalnych objęto rejestracją, zakładano i wypełniano ich kwestionariusze osobowe oraz karty ewidencji ogólnej³⁸. Do grupy jeńców szczególnie niebezpiecznych zaliczono oficerów policji, żandarmerii i więziennictwa, członków „antyradzieckich partii i organizacji politycznych”, wywiadowców, funkcjonariuszy wywiadu i kontrwywiadu, „tajnych agentów policji i defensywy” oraz „obszarników, hrabiów i książąt”. Jeńcom tej kategorii zakładano akta ewidencji specjalnej³⁹. Każdy podlegał przesłuchaniom

³⁶ *Polski Cmentarz Wojenny Kijów-Bykownia...*, op. cit., t. 1, s. 296-297; CAW, Komenda Legionów (Dowództwo Polskiego Korpusu Posiłkowego); A. Brygidyn, *Sanocka Lista Katyńska. Jeńcy Kozielska, Ostaszkowa, Starobielska oraz innych obozów i więzień Polski kresowej pomordowani w Rosji sowieckiej*, Sanok 2000, s. 34; J. Tucholski, *Mord w Katyniu. Kozielsk, Ostaszków, Starobielsk. Lista ofiar*, Warszawa 1991, s. 81 (tutaj podany jako jeńiec obozu w Kozielsku), s. 275 (tutaj podany jako jeńiec obozu w Ostaszkowie); *Listy katyńskiej ciąg dalszy...*, op. cit., s. 10; *Ukraiński ślad Katynia...*, op. cit., s. 7; R. Szawłowski, *Wojna polsko-sowiecka 1939*, t. 2, Warszawa 1997, s. 428 i 443.

³⁷ Zob. *Regulamin obozu dla jeńców wojennych, Moskwa 23 wrzesień 1939*, [w:] *Katyn. Dokumenty zbrodni*, t. 1: *Jeńcy nie wypowiedzianej wojny. Sierpień 1939–marzec 1940*, red. W. Materski, Warszawa 1995, s. 101-104.

³⁸ Zob. *Instrukcja Wydziału Specjalnego NKWD ZSRR w sprawie ewidencji operacyjnej jeńców wojennych, Moskwa 19 września 1939*, [w:] *Katyn. Dokumenty...*, op. cit., t. 1, s. 84-87; *Dyrektywa Zarządu Jeńców Wojennych skierowana do komendantów obozów o potrzebie prowadzenia dokładnej ewidencji jeńców wojennych, Moskwa 1 października 1939*, ibidem, s. 123-125.

³⁹ Zob. *Pismo Zarządu Jeńców Wojennych do P. Borisowca w sprawie zasad prowadzenia ewidencji jeńców wojennych w obozie, Moskwa 2 listopad 1939 r.*, ibidem, s. 234-235; *Wytyczne I. Maklarskiego dotyczące prowadzenia ewidencji w obozach jenieckich, Moskwa 14 listopad 1939 r.*, ibidem, s. 254-255.

rejestracyjnym. Działania te były łączone z przesłuchaniami operacyjnymi, trwającymi w skrajnych przypadkach nawet do 72 godzin⁴⁰. Pozyskiwano wówczas szereg cennych informacji. W kartotekach jeńców znajdowały się więc raporty z przesłuchań, oceny władz obozowych, fotografie, odciski palców, zeznania innych jeńców, fragmenty prac publikowanych przez jeńca, fragmenty jego biografii oraz zatrzymane przez cenzorów przesyłki lub ich kopie⁴¹. W trakcie tak szczegółowych działań funkcjonariusze służb sowieckich musieli pozyskać wiedzę na temat udziału części jeńców w wojnie 1920 roku.

Od października 1939 roku i na przestrzeni kolejnych miesięcy w raportach sowieckich pojawiały się informacje o postawie polskich jeńców. Mowa w nich o żywych nastrojach patriotycznych i przekonaniu, że Polska znowu będzie wolna. Wielu jeńców wypowiadało opinię, że *po powrocie do domów pracować będą na rzecz wyzwolenia Polski od Niemców i Rosjan, jak to w swoim czasie zrobił Piłsudski, oraz że Polska przez 150 lat była uciemiężona i odrodziła się, i teraz też się odrodzi*. Wśród oficerów popularny był pogląd, że jeżeli *Anglia i Francja wystąpią przeciwko ZSRS, my będziemy musieli pomagać na tyłach*⁴². Służby sowieckie odnotowywały w raportach wygłaszanie przez osadzonych Polaków negatywnych opinii o komunizmie, wypowiedzi antyradzieckie, a nawet informacje o próbach tworzenia organizacji konspiracyjnych⁴³. Co ciekawe, jest mowa o szczególnej aktywności na tym polu oficerów wśród niższych stopniem żołnierzy⁴⁴. Wynika stąd, że ton takiej postawie jeńców nadawali oficerowie starsi stopniem – w większości zapewne weterani działań na rzecz niepodległości Polski, w tym uczestnicy wojny polsko-bolszewickiej. Jako ludzie z dużym doświadczeniem wojennym, ale również życiowym i politycznym, popartym wiedzą, byli wzorem dla młodszych oficerów. Doświadczenie wyniesione z wojny 1920 roku i ugruntowane świeżymi wydarzeniami związanymi z agresją sowiecką rozpoczętą 17 września 1939 roku nakazywało im pozbyć się złudzeń co do prawdziwych intencji ZSRS względem Polski. Tylko nieugięta postawa, poparta konsekwencją, mogła prowadzić do odzyskania przez Polskę niepodległości. Taka postawa, niezłomność i wierność Polsce z pewnością miały wpływ na decyzję, którą władze sowieckie podjęły wiosną 1940 roku.

Na podstawie wytworzonych akt ewidencyjnych, w początkach lutego 1940 roku, Sowieci opracowali zestawienie danych ze wszystkich trzech obozów

⁴⁰ J. K. Zawodny, *Katyń*, Lublin 1989, s. 110.

⁴¹ Ibidem, s. 112; W. K. Roman, *Potem był Katyń – akta obozów specjalnych NKWD wrzesień 1939–maj 1940 w zbiorach Centralnego Archiwum Wojskowego*, „Zeszyty Katyńskie” 1989, nr 9, s. 106-107.

⁴² Zob. *Raport kierownictwa Zarządu Jeńców Wojennych o stanie podległych mu obozów jenieckich, Moskwa (nie wcześniej niż) 15 listopad 1939* [w:] *Katyń. Dokumenty...*, op. cit., t. 1, s. 257-267.

⁴³ Zob. *Raport grupy operacyjnej NKWD ZSRR dla E. Berii o wynikach inspekcji w obozie, Starobielsk 25 listopada 1939 r.*, [w:] *Katyń. Dokumenty...*, op. cit., t. 1, s. 281-282; *Raport komendy obozu ostaszowskiego dla Zarządu Jeńców Wojennych o stanie obozu, Ostaszów 16 październik 1939 r.*, ibidem, s. 193-197; *Informacja kierownictwa Zarządu Jeńców Wojennych o sytuacji w obozach, Moskwa 31 grudzień 1939*, ibidem, s. 352-356.

⁴⁴ Zob. *Raport kierownictwa Zarządu Jeńców Wojennych o stanie podległych mu obozów jenieckich, Moskwa (nie wcześniej niż) 15 listopad 1939*, ibidem, s. 257-267.

mówiące o liczbie oficerów, policjantów i żandarmów z rozbiem na grupy: oficerów zawodowych, oficerów rezerwy, oficerów znajdujących się w stanie spoczynku, pochodzących z obszarów przyłączonych do Niemiec, ZSRS i Litwy. Zamieszczono w nim informacje dotyczące stopni wojskowych, zawodów, miejsc pochodzenia i specjalności⁴⁵. Decyzja co do losu polskich jeńców zapadła 5 marca 1940 roku. Spośród skazanych wówczas na śmierć aż 14 736 to byli jeńcy trzech obozów specjalnych. Z zagłady ocalało ich jedynie 395 – zostali skierowani do obozu w Juchnowie, a następnie 14 czerwca 1940 roku przeniesieni do obozu w Griazowcu⁴⁶. Już w trakcie trwania zbrodni, w kwietniu i maju 1940 roku, Sowieci monitorowali nastroje i postawy jeńców. W raportach uderza godna i patriotyczna postawa Polaków. Poszczególne jeńcy występowali z wezwaniem: *niezłomnie trwać w przyszłym boju za wielką Polskę, co by z nami nie robili, Polska była i będzie*. W jednym z baraków obozowych oficerowie polscy odczytali ułożone przez nich wezwanie: *Niezłomnie trwać w obronie honoru polskiego oficera, za przyszlą Polskę*⁴⁷. Zdanie to, jak żadne inne, doskonale oddaje system wartości, poczucie odpowiedzialności i patriotyzm zamordowanych. Wśród nich wielu obrońców Ojczyzny, bohaterów wojny polsko-bolszewickiej.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne:

- Centralne Archiwum Wojskowe (dalej: CAW), Akta Personalne Budzyński Eugeniusz Sylwester 7526;
CAW, Akta Personalne Dachowski Władysław 625;
CAW, Akta Personalne 3284;
CAW, Akta Personalne 3338;
CAW, Akta Personalne 3764;
CAW, Akta Personalne 5987;
CAW, Akta Personalne 8559;
CAW, Akta Personalne 10248;
CAW, Akta Personalne 10262;
CAW, Akta Personalne 18998;
CAW, Komenda Legionów (Dowództwo Polskiego Korpusu Posiłkowego);
CAW, Komitet Krzyża i Medalu Niepodległości Plutecki Leon 131-39212;
CAW, Krzyż Niepodległości 24 10 1931;

⁴⁵ Zob. *Informacja Zarządu Jeńców Wojennych o stanie liczebnym jeńców przetrzymywanych w obozach w Ostaszku, Starobielsku i Kozielsku – z podziałem według stopni i pochodzenia terytorialnego, Moskwa 10 lutego 1940 r.*, [w:] *Katyń. Dokumenty...*, op. cit., t. 1, s. 414-420.

⁴⁶ Zob. *Informacja Zarządu Jeńców Wojennych o liczbie jeńców wojennych wysłanych z trzech obozów specjalnych, Moskwa 21-25 maj 1940*, [w:] *Katyń. Dokumenty...*, op. cit., t. 2, s. 344-346.

⁴⁷ Zob. *Meldunek polityczny Zarządu Jeńców Wojennych do W. Mierkulowa o nastrojach wśród jeńców wojennych w związku z wysyłką z obozów, Moskwa 14 kwiecień 1940*, [w:] *Katyń. Dokumenty...*, op. cit., t. 2, s. 181-183.

IPN Ki 53/1677, *Zbrodnie NKWD na polskich jeńcach wojennych internowanych w 1939 r. Ostaszków 1939-1940. Protokół przesłuchania świadka Barbary Grzywalskiej dotyczący ojca Leona Lucjana Pluteckiego, 30 VII 1990 r. w Kielcach oraz Protokół przesłuchania świadka Teresy Bogumiły Kowalczyk dotyczący ojca Leona Lucjana Pluteckiego, 29 IX 1990 w Gliwicach.*

Źródła niedrukowane:

Notacja z Anną Chiberską, dotycząca jej ojca ppor. Władysława Chiberskiego, wykonana przez Marka Jończyka i Michała Zawiszę w Delegaturze IPN w Kielcach, dn. 26 VIII 2018 r.;

Notacja ze Stanisławem Blichiewiczem, dotycząca jego ojca kpt. Jana Blichewicza, wykonana przez Marka Jończyka i Huberta Krężółka, pracowników Delegatury IPN w Kielcach, Busko-Zdrój, 16 VI 2017 r.;

Zbiory Muzeum Historii Kielc;

Zbiory prywatne Blichewicza Stanisława;

Zbiory prywatne Chiberskiej Anny;

Zbiory prywatne Dachowskiej Jadwigi;

Zbiory prywatne Jackowskiego Jerzego;

Zbiory prywatne Pawelczyka Jerzego;

Zbiory prywatne Polaka Jana;

Zbiory prywatne Sałek Wandy.

Druki zwarte:

Abramowicz A., *Zarys historii wojennej 26-go pułku piechoty*, Warszawa 1929;

Bagiński H., *Wojsko Polskie na Wschodzie 1914-1920*, Warszawa 1921;

Brygidyn A., *Sanocka Lista Katyńska. Jeńcy Kozielska, Ostaszkowa, Starobielska oraz innych obozów i więzień Polski kresowej pomordowani w Rosji Sowieckiej*, Sanok 2000;

Buras D., *Organizacja Policji Państwowej w województwie kieleckim w latach 1919-1939*, [w:] *Między Wisłą a Pilicą. Studia i materiały historyczne*, Kielce 2000;

Charków. Księga Cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego, red. J. Tucholski, W. K. Roman, Warszawa 2003;

Dowbor-Muśnicki J., *Krótki szkic do historii I-go Polskiego Korpusu*, cz. 1-2, Warszawa 1918-1919;

Englert J. L., *Szkoła Podchorążych Sanitarnych 1922-1939*, Londyn 1997;

Flemming M., *Status prawnomiędzynarodowy jeńców polskich w niewoli niemieckiej i radzieckiej*, [w:] *Niemiecki i radziecki system jeniecki w latach II wojny światowej. Podobieństwa i różnice. Materiały konferencji naukowej 5 czerwca 1997 r.*, pod red. E. Nowaka, Opole 1997;

Gliński J. B., *Słownik biograficzny lekarzy i farmaceutów – ofiar drugiej wojny światowej*, Warszawa 1997;

- Harz M., *Bibliografia zbrodni katyńskiej. Materiały z lat 1943-1993 z przedmową J. K. Zawodnego*, Warszawa 1993;
- Jaczyński S., *Zagłada oficerów Wojska Polskiego. Wrzesień 1939-Maj 1940*, Warszawa 2000;
- Jasonek S., *Zarys historii wojennej 55-go Poznańskiego Pułku Piechoty*, Warszawa 1928;
- Jaźborowska I., Jabłokow A., Zoria J., *Katyń. Zbrodnia chroniona tajemnicą państwową*, Warszawa 1998;
- Jończyk M., *Mój adres gorod Ostaszków... Korespondencja katyńska kieleckich policjantów*, [w:] *100-lecie policji miasta Kielce*, pod red. D. Palacza, K. Wątoraka, P. Zalewskiego, Kielce 2019;
- Jończyk M., *Zbrodnia Katyńska i represje sowieckie wobec Polaków z regionu świętokrzyskiego w 1940 r. Stan badań i postulaty*, [w:] *Z dziejów policji polskiej w latach 1919-1945*, pod red. E. Majcher-Ociesy, Kielce 2010;
- Jończyk M., *Zbrodnia Katyńska na mieszkańcach Kielecczyny. W 70 rocznicę ludobójstwa*, Kielce 2010;
- Karcz J., Kryński W., *Zarys historii wojennej 1-go Pułku Szwoleżerów Józefa Piłsudskiego*, Warszawa 1931;
- Katyń. Dokumenty zbrodni*, t. 1-4, Warszawa 1995-2006;
- Katyń. Księga Cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego*, red. J. Snitko-Rzeszut, Warszawa 2000;
- Kiciński A., *Zarys historii wojennej 7-go pułku artylerii ciężkiej*, Warszawa 1928;
- Kryśka-Karski T., *Materiały do historii Wojska Polskiego*, z. 15, Londyn 1985;
- Kryśka-Karski T., *Straty korpusu oficerskiego 1939-1945*, Londyn 1996;
- Lebiediewa N., *Katyń. Zbrodnia przeciwko ludzkości*, Warszawa 1997;
- Lewicki A., *Zarys historii wojennej 4-go pułku piechoty Legionów*, Warszawa 1929;
- Lista Katyńska. Jeńcy obozów Kozielsk – Ostaszków – Starobielsk zaginieni w Rosji sowieckiej*, oprac. A. Moszyński, Warszawa 1989;
- Łapiński J., *Zarys historii wojennej 58-go pułku piechoty wielkopolskiej*, Warszawa 1928;
- Łojek J., *Dzieje sprawy Katynia*, Białystok 1989;
- Łukasiak J., *Szkoła Podchorążych Artylerii w Toruniu 1923-1939*, Pruszków 2000;
- Madajczyk Cz., *Dramat katyński*, Warszawa 1989;
- Majer P., *Podstawy prawne i organizacja Policji Państwowej w Drugiej Rzeczypospolitej (od 24 lipca 1919 r. do sierpnia 1944 r.)*, [w:] *Z dziejów policji polskiej w latach 1919-1945*, pod. red. E. Majcher-Ociesy, Kielce 2010;
- Makowski T., *Zarys historii wojennej 30-go Pułku Strzelców Kaniowskich*, Warszawa 1928;
- Markowski M. B., *Spółeczeństwo województwa kieleckiego wobec wojny polsko-bolszewickiej 1919-1920*, Kielce 1998;
- Mazur R., *Harcerstwo męskie na Kielecczyźnie w latach 1912-1939*, [w:] *Z dziejów harcerstwa na Kielecczyźnie 1912-1982*, pod red. A. Rembalskiego, Kielce-Sielpia 1982;
- Miąso J., *Z dziejów szkół kolejowych w Królestwie Polskim*, „Rozprawy z dziejów oświaty” 1964, t. 7;

- Miednoje. *Księga Cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego*, t. 1-2, red. Z. Gajowniczek, B. Groniek, Warszawa 2006;
- Mijakowski K., Rozdźstwieński P., *1 Pułk Szwoleżerów Józefa Piłsudskiego. Wielka księga kawalerii polskiej 1918–1938*, t. 1, Warszawa 2012;
- Mucha F., *Zarys historii wojennej 12-go Pułku Piechoty*, Warszawa 1928;
- Nowicki T., *Zarys historii wojennej 27-go Pułku Piechoty*, Warszawa 1929;
- Obrona Państwa w 1910 roku. Księga sprawozdawczo-pamiątkowa Generalnego Inspektora Armii Ochotniczej i Obywatelskich Komitetów Obrony Państwa*, pod red. W. Ścibora-Rylskiego, Warszawa 1923;
- Odziemkowski J., *Bitwa warszawska 1920*, Warszawa 1990;
- Odziemkowski J., *Wiś i armia w II Rzeczypospolitej*, Wrocław-Łódź 1988;
- Osiecki J., Wyrzycki S., *4 Pułk Piechoty Legionów*, Kielce 2007;
- Palacz D., *Sylwetki policjantów w województwie kieleckim w latach 1919-1939*, [w:] *Z dziejów policji polskiej w latach 1919-1945*, pod red. E. Majcher-Ociesz, Kielce 2010;
- Peszowski Z. J., Zdrojewski S. Z., *Świętokrzyskie w grobach Katynia*, Opole – Łódź – Kielce 1999;
- Polski Cmentarz Wojenny Kijów-Bykownia. Księga Cmentarna*, t. 1, t. 5-6, red. A. K. Kunert, Warszawa 2015;
- Pomarański T., *Zarys historii wojennej 1-go pułku piechoty Legionów*, Warszawa 1931;
- Przewoźnik A., Adamska J., *Katyn. Zbrodnia. Prawda. Pamięć*, Warszawa 2010;
- Represje sowieckie wobec Polaków i obywateli polskich*, pod red. S. Ciesielskiego, W. Majerskiego, A. Paczkowskiego, Warszawa 2002;
- Rubas M. J., *Katynska lista strat polskich formacji granicznych. Żołnierze Korpusu Ochrony Pogranicza i funkcjonariusze Straży Granicznej pomordowani i zaginiony na wschodzie na przelomie lat 1939/1940*, Warszawa 2000;
- Spruch K., *Jednostki garnizonu częstochowskiego w czasie walki o granice RP 1919-1920*, [w:] *Wielkie i małe problemy Częstochowy w Polsce Odrodzonej 1918-1939*, pod red. R. Szweda i W. Palusa, Częstochowa 1996;
- Spychała B., *Duszpasterstwo wojskowe w Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1987;
- Synoś J., *Zarys historii wojennej 6-go Pułku Strzelców Podhalańskich*, Warszawa 1928;
- Szawłowski R., *Wojna polsko-sowiecka 1939*, t. 2, Warszawa 1997;
- Szcześniak A. L., *Katyn. Lista ofiar i zaginionych jeńców obozów Kozielsk, Ostaszków, Starobielsk*, Warszawa 1989;
- Tatusz Wasz jest w Rosji... Listy kieleckich katyńczyków*, oprac. M. Jończyk, Kielce – Warszawa 2020;
- Tucholski J., *Mord w Katyniu. Kozielsk, Ostaszków, Starobielsk. Lista ofiar*, Warszawa 1991;
- Ubity w Kalininie zachoroniemy w Miednom. Księga pamiątki polskich wojennopliennych – uzników ostaszkowskowsko tagieria NKWD CCCP, rozstrzelianych po rozstrzeleniu polityburo CK WKP(b) od 5 marca 1940 goda*, t. 1, *Biogramy wojennopliennych*, red. L. Jeremina, Moskwa 2019;

- Ubity w Kalininie zachoroniemy w Miednom. Kniha pamiaty polskich wojennopliennych – uznikow ostaszskowskowo łagieria NKWD CCCP, razstrielianych po raszeniju politbiuro CK WKP(b) od 5 marta 1940 goda*, t. 2, *Biagramy wojennopliennych*, red. L. Jeremina, Moskwa 2019;
- Ukraiński ślad Katynia*, red. Z. Gajowniczek, Warszawa 1995;
- Wilczyński A., *Zarys historii wojennej 84-go pułku piechoty*, Warszawa 1930;
- Wojtkowiak S., *Lancet i karabin – dzieje szkolnictwa medycznego w wojsku polskim*, Warszawa 1973;
- Wywiad i kontrwywiad wojskowy II RP. Studia i materiały z działalności Oddziału II SG WP*, t. 1., pod red. T. Dubickiego, Łomianki 2010;
- Zakrzewski B., *18 Dywizja Piechoty WP w wojnie polsko-sowieckiej*, Warszawa 2016;
- Zarzycki P., *6 Puk Artylerii Ciężkiej*, Pruszków 1997;
- Zawodny J. K., *Katyń*, Lublin 1989;
- Zawodny J., *Pamiętniki znalezione w Katyniu*, Paryż 1989;
- Zbrodnia Katyńska. Droga do prawdy. Historia. Archeologia. Kryminalistyka. Polityka. Prawo*, pod red. M. Tarczyńskiego, Warszawa 1992;
- Zbrodnia Katyńska. W kręgu prawdy i kłamstwa*, pod red. S. Kalbarczyka, Warszawa 2010.

Druki ciągłe:

- Banaszek T., *Garnizon Sandomierz w latach 1918-1939*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2011, 12(63)/4;
- Blombergowa M., *Katyń i Kuropaty dwa cmentarzyska, wspólny problem*, „Zeszyty Katyńskie” 1996, nr 6;
- Boćkowski D., *Kuropaty – białoruski Katyń?*, „Zeszyty Katyńskie” 2002, nr 15;
- Budzyński E., *Badania naukowe wód mineralnych polskich zdrojowisk ze szczególnym uwzględnieniem zdrojowisk państwowych*, „Pamiętnik Polskiego Towarzystwa Balneologicznego” 1933, nr 12;
- Budzyński E., *Państwowy Zakład Zdrojowy w Busku – ziemi kieleckiej*, „Medycyna i Przyroda” 1939, nr 3 (5);
- Budzyński E., *Wytyczne dla dalszego rozwoju Buska w związku z wartością leczniczą jego wód*, „Pamiętnik Polskiego Towarzystwa Balneologicznego” 1935, nr 14;
- Galicki Z., *Zbrodnie przeciwko jeńcom wojennym w świetle prawa międzynarodowego (ze szczególnym uwzględnieniem jeńców polskich w Związku Sowieckim)*, „Zeszyty Katyńskie” 1992, nr 2;
- „Gazeta Kielecka”, 1920, nr 154, 182, 183;
- Jaźborowska I., *Katyńska konfrontacja historii i polityki w Rosji*, „Zeszyty Katyńskie” 2008, nr 23;
- Jaźborowska I., *Kierunki i poglądy w historiografii rosyjskiej w sprawie zbrodni katyńskiej*, „Zeszyty Katyńskie” 2007, nr 22;
- Kalbarczyk S., *Białoruska lista katyńska – brakujący element prawdy o zbrodni katyńskiej*, „Zeszyty Katyńskie” 2008, nr 23;

- Kalbarczyk S., *Przedmioty odnalezione w Bykowni i Kuropatach świadczą o polskości ofiar*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2007, nr 10-11;
- Kalbarczyk S., *Przyczynki prawnicze do dziejów sprawy katyńskiej*, „Zeszyty Katyńskie” 2006, nr 21;
- Kostrzewski A., *Aspekt prawny zbrodni katyńskiej*, „Zeszyty Katyńskie” 2005, nr 20;
- Listy katyńskiej ciąg dalszy. Straceni na Ukrainie. Lista obywateli polskich zamordowanych na Ukrainie na podstawie decyzji Biura Politycznego WKP(b) i naczelných władz państwowych ZSRR z 5 marca 1940 r.*, „Zeszyty Katyńskie” 1994, nr 4;
- Materski W., *Polskie śledztwo w sprawie zbrodni katyńskiej*, „Zeszyty Katyńskie” 2005, nr 20;
- Oleksiewicz W., *Chłopi i ruch ludowy w obronie niepodległości Polski w 1920 roku*, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” 1992;
- Pamiętnych A., *Sprawa katyńska w Związku Radzieckim i w Federacji Rosyjskiej. Wokół śledztwa oficjalnego i poza nim*, „Zeszyty Katyńskie” 2007, nr 22;
- Postanowienie o wszczęciu śledztwa katyńskiego w Polsce*, „Zeszyty Katyńskie” 2005, nr 20;
- Puławski Z. W., *55 dni burmistrza Sandomierza*, „Afisz. Miesięcznik Kulturalny Województwa Tarnobrzckiego” 1998, nr 25(37);
- Rawski T., *Muchinowska wizja Polski i zbrodni katyńskiej*, „Zeszyty Katyńskie” 2007, nr 22;
- Roman W. K., *Potem był Katyń – akta obozów specjalnych NKWD wrzesień 1939-maj 1940 w zbiorach Centralnego Archiwum Wojskowego*, „Zeszyty Katyńskie” 1989, nr 9;
- Wasilewski W., *Antypolski aktywista. Rec. pracy: Muchin Jurij. Uroki Wielkiej Ociecziestwiennoj*, Moskwa 2010, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2010, nr 12;
- Wasilewski W., *Związek Sowiecki wobec podejmowania sprawy Katynia w Wielkiej Brytanii*, „Zeszyty Katyńskie” 2007, nr 22.

Akty prawne/Źródła internetowe

- Dziennik Ustaw 1932, nr 103, poz. 855, www.prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19321030866/O/D19320866.pdf, s. 2145;
- www.prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19270210161/O/D19270161.pdf.